

**Een kwalitatieve studie naar
knelpunten en succesfactoren
van interventies rond een
toegankelijk voedingsaanbod
op school**

Colofon

Dit rapport is een realisatie van het Vlaams Instituut Gezond Leven vzw in samenwerking met Universiteit Gent en met steun van het Departement Zorg.

Auteurs: Sofie Van Keymeulen (Vlaams Instituut Gezond Leven), Jolien Plaete (Vlaams Instituut Gezond Leven).

De auteurs houden de verantwoordelijkheid voor de uiteindelijke tekst en conclusies. Met dank aan de leden van de stuurgroep voor hun advies tijdens het project.

Verantwoordelijke uitgever: Vlaams Instituut Gezond Leven vzw, Linda De Boeck, G. Schildknechtstraat 9, 1020 Brussel. ©2024, Vlaams Instituut Gezond Leven vzw, All Rights Reserved.

Graag volgende referentie toevoegen bij gebruik van dit rapport:

Van Keymeulen S, Plaete J., Vlaams Instituut Gezond Leven. Een kwalitatieve studie naar knelpunten en succesfactoren van interventies rond een toegankelijk voedingsaanbod op school. I.s.m. Universiteit Gent en Departement Zorg.

Inhoud

Colofon.....	2
Inleiding.....	4
Doelstellingen van dit project.....	5
Methode.....	6
Resultaten.....	7
Overzicht bevroegde projecten.....	7
1. Verschillende initiatiefnemers, organisatoren en betrokken partners in de projecten	13
1.1. Scholen.....	14
1.2. Lokale besturen.....	16
1.3. Cateraars	18
2. De aanleiding voor projecten.....	19
3. Doelstelling van projecten.....	22
3.1. Gezondheid	23
3.2. Milieuverantwoordheid.....	25
4. Doelgroep van projecten	26
4.1. Projecten gericht op kinderen in een maatschappelijk kwetsbare situatie versus schoolbrede projecten.....	26
4.1.1. Projecten gericht naar de maatschappelijk kwetsbare doelgroep	26
4.1.2. Schoolbrede projecten	30
4.2. Doelgroep leeftijdsgroepen	31
4.3. Participatie van de doelgroepen	34
4.3.1. Ouderparticipatie	34
4.3.2. Leerlingenparticipatie	36
4.3.3. Participatie schoolteam	37
4.3.4. Participatie schoolomgeving	38
5. Toegepaste strategieën	39
5.1. Omgevingsinterventies	39
5.2. Educatie.....	41
5.3. Afspraken en regels	43
5.4. Zorg en begeleiding	43
6. Middelen.....	44
6.1. Kosten	44
6.2. Financieringsmodellen	47
6.2.1. Giften en solidariteitsprincipe	47
6.2.2. Projectsubsidies.....	47
6.2.3. Structureel subsidiereglement.....	48
7. Evaluatie en onderbouwing van projecten.....	49

8. Verankering van projecten in een breder (school) beleid.....	51
Aanbevelingen	54
Bijlage 1: template interventie-analyse.....	59

Inleiding

Vlaamse kinderen en jongeren brengen een aanzienlijk deel van hun tijd door op de schoolbanken. We weten dat gezondheid en onderwijs sterk verbonden zijn met elkaar: gezonde kinderen en jongeren halen doorgaans betere resultaten, en omgekeerd¹. Een gezond en milieuverantwoord eetpatroon draagt onder andere bij aan de gezondheid van kinderen en jongeren en is goed voor onze planeet. **Toch kunnen de voedingsgewoonten van Vlaamse scholieren nog altijd beter.** Ze eten nog altijd te weinig groenten en fruit en te veel vetrijke en suikerrijke snacks². **En dit zien we nog duidelijker bij meer kwetsbare kinderen en jongeren.**

Gezond en milieuverantwoord eetgedrag is geen individuele verantwoordelijkheid van kinderen en jongeren, maar wordt bepaald door allerlei factoren. Ook de (fysieke, sociale, culturele, economische en politieke) [omgeving](#) speelt een rol in het bepalen van ons eetgedrag. Ongeveer een derde van wat kinderen en jongeren eten, wordt op school geconsumeerd. Inzetten op een gezond en milieuverantwoord voedingsaanbod op school als onderdeel van een voedingsbeleid is dan ook een belangrijk onderdeel van het gezondheidsbeleid van een school. Zeker voor kinderen en jongeren die opgroeien in een maatschappelijk kwetsbare situatie is de maaltijd op school soms de enige toegang tot volwaardige voeding.

Aanbieden van betaalbare, gezonde en milieuverantwoorde schoolmaaltijden

Wereldwijd bestaan al verschillende systemen voor het aanbieden van betaalbare schoolmaaltijden: gaande van gratis schoolmaaltijden voor alle kinderen en jongeren (bv. in Zweden, Finland), tot het aanbieden van gratis schoolmaaltijden aan kinderen uit een gezin met een laag inkomen (bv. België (Wallonië), Verenigde Staten, Frankrijk). Ook in Vlaanderen lopen er al projecten die als doel hebben schoolmaaltijden op een toegankelijke manier aan te bieden. Regelmatig worden er nog nieuwe projecten opgestart om te garanderen dat elk kind voldoende en gezond gegeten heeft op school.

Momenteel voorziet de Vlaamse overheid (vanuit beleidsdomeinen Landbouw en Visserij en Welzijn, Volksgezondheid en Gezin) enkel subsidies voor een wekelijks aanbod van groenten, fruit en/of melk als tussendoortje (gedurende 20 schoolweken). Dit kadert binnen het 'Oog voor Lekkers'-project met behulp van Europese middelen. Er zijn vandaag op Vlaams niveau nog geen middelen voor de subsidie van andere schoolmaaltijden.

De Vlaamse overheid (Departement Zorg) subsidieert wel de ontwikkeling en implementatie van de kadermethodiek 'Gezonde School'. Daarbij werden (i.s.m. Departement Onderwijs en Vorming) naast educatieve materialen o.a. ook richtlijnen voor gezonde en milieuverantwoorde tussendoortjes, dranken, broodjes en warme schoolmaaltijden ontwikkeld. De Preventiepeiling toont echter aan dat basis- en

¹ Parker, L (1989). The relationship between nutrition & learning. A school employee's guide to information and action.

² [Frequentietabellen VCP 2014 | FOD Volksgezondheid \(belgium.be\)](#)

secundaire scholen nog niet volledig voldoen aan deze richtlijnen. Er kan o.a. nog meer ingezet worden op een aanbod van gezonde tussendoortjes en gezonde en milieuverantwoorde schoolmaaltijden met een voldoende grote groenteportie, meer afwisseling met plantaardige vleesvervangers en minder gefrituurde gerechten.

Gezonde School als kader

[De kademethodiek Gezonde School](#) van het Vlaams Instituut Gezond Leven vzw is gebaseerd op de 'whole school approach' en dient om scholen te ondersteunen in het uitwerken en implementeren van een gezondheidsbeleid, waaronder een voedingsbeleid op school. **4 strategieën** worden naar vorgeschoven om te werken aan zo'n beleid: educatie (1), omgevingsinterventies (2), afspraken en regels (3), en zorg en begeleiding (4). Onder de strategie 'educatie' vallen alle initiatieven die de school neemt om leerinhouden over gezondheid actief aan te brengen (bv. lessen over gezonde en milieuverantwoorde voeding). Met omgevingsinterventies wordt verwezen naar aanpassingen in de fysieke (bv. voedingsaanbod) of sociale context (bv. voorbeeldrol personeel). Met 'afspraken en regels' worden alle afspraken en regels op school bedoeld (bv. afspraken over het meebrengen van tussendoortjes). Met de strategie 'zorg en begeleiding' wordt verwezen naar de inspanningen die een school doet om leerlingen te detecteren met wie het op gezondheidsvlak minder goed gaat. Deze strategieën kunnen overigens ook toegepast worden op verschillende niveaus: leerling, klas, school en omgeving van de school.

Een toegankelijk aanbod van schoolmaaltijden situeert zich binnen de strategie 'omgevingsinterventies' op niveau van de school. Om te evolueren naar een voedingsbeleid dienen dergelijke initiatieven echter ook ondersteund te worden door acties uitgewerkt binnen de 4 verschillende strategieën en op de verschillende niveaus van de school. Daarnaast is het belangrijk om rekening te houden met een aantal belangrijke succesfactoren, zoals samenwerking, deskundigheid en leerlingen en ouderparticipatie. Een gezondheidsbeleid uitrollen doe je ook niet in een-twee-drie. Het is een langdurig proces waarin je – samen met het schoolteam, de leerlingen en de ouders – stap voor stap evolueert van losse acties rond gezondheid op school naar een samenhangend beleid.

Doelstellingen van dit project

Binnen dit project zoomen we in op de strategie omgevingsinterventies, en meer bepaald hoe acties kunnen opgezet worden om op een toegankelijke manier gezonde en milieuverantwoorde schoolmaaltijden aan te bieden, in het bijzonder voor kinderen en jongeren in een maatschappelijk kwetsbare situatie. Daarom werden binnen dit onderzoek enkel bestaande schoolprojecten geselecteerd waarin er ook een actie rond een voedingsaanbod op school was opgenomen (of ging opgenomen worden). Soms ging het over interventies waarbij enkel acties rond deze strategie werden gehanteerd, soms ging het over een mix van strategieën.

Binnen dit project was één van de doelstellingen om de drempels en succesfactoren van een aantal bestaande acties rond toegankelijke schoolmaaltijden op te lijsten. Er werden voornamelijk lopende projecten in Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bekeken.

Methode

Om de bestaande projecten en interventies in kaart te brengen, werden verschillende methodes gecombineerd. 16 Vlaamse en Brusselse interventies werden in kaart gebracht aan de hand van een **semigestructureerde kwalitatieve interviewleidraad (zie bijlage 1) in één-op-één interviews of via een online vragenlijst**. Om ook internationale partners te bevragen, werd een vertaalde versie van deze vragenlijst opgesteld en ontwikkeld via CheckMarket. Daarnaast werden er in West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen, Antwerpen en Vlaams-Brabant in samenwerking met de Vlaamse Logo's verschillende regionale klankbordgroepen georganiseerd. Op die manier werden ook lokale welzijns- en onderwijsactoren betrokken.

Rond de volgende onderwerpen werden **knelpunten, succesfactoren en principes van proportioneel universalisme** (m.a.w. welke acties genomen werden voor het effectief bereiken van kinderen/jongeren in een maatschappelijk kwetsbare situatie) besproken tijdens deze interviews en klankbordgroepen:

1. verschillende initiatiefnemers, organisatoren en betrokken partners;
2. aanleiding voor het opzetten van een project/interventie;
3. de doelstelling van de projecten/interventies;
4. doelgroepen waarnaar projecten/interventies gericht zijn;
5. toegepaste strategieën;
6. beschikbare middelen;
7. logistiek, infrastructuur en aankopen;
8. onderbouwing en evaluatie (kosteneffectiviteit) van projecten;
9. verankering van projecten in een breder beleid.

De internationale initiatieven werden omwille van de eerder kleine respons op de initiële lancering van de online bevraging voornamelijk via literatuuronderzoek verzameld. [Hier](#) is een overzicht te vinden van schoolmaaltijden projecten, eerder aangeleverd door het EPHNA netwerk. Op basis van het reeds bestaande literatuuronderzoek uitgevoerd door de Europese Commissie³, werd een overzicht van bestaande internationale projecten gepubliceerd op de [website](#) van het Vlaams Instituut Gezond Leven. Ondertussen blijft er feedback komen van internationale initiatiefnemers. In de toekomst kan dit resulteren in een dynamisch overzichtsdocument. Dit rapport omvat verder enkel resultaten uit de bevraging van initiatiefnemers in Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

³ [Provision of school meals across the EU - Publications Office of the EU \(europa.eu\)](#)

Resultaten

Overzicht bevroegde projecten

In de tabel hieronder vind je het overzicht van de initiatiefnemers in Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest die bevroegd werden in kader van dit onderzoek.

Titel van de interventie/ project of initiatief	Initiatiefnemer + belangrijkste partners	Locatie	Doelgroep	Strategie + korte omschrijving actie rond het aanbod	Effect- evaluatie?	Methode bevroeging
Vzw (b)eter	Vzw (b)eter	Diegem, Machelen, Steenokkerzeel, Tervuren, Zaventem	Voornamelijk leerlingen uit het basisonderwijs in een maatschappelijk kwetsbare situatie van deelnemende scholen	Omgevingsinterventie: aanbod van broodmaaltijd op school levering van broodmaaltijd en tussendoortjes op school	Nee	Online bevroeging
Brooddoosnodig	Enchanté vzw	Brussels Hoofdstedelijk Gewest en Vlaanderen (Asse, Blankenberge, Brugge, Dendermonde, Gent, Leuven, Roeselare,	Verschillend per deelproject Intermediaire doelgroep = lokale besturen	Omgevingsinterventie: aanbod van een maaltijd (keuze van de school: ontbijt, tussendoortjes en/of lunch) + afhankelijk van de school gecombineerd met educatie, zorg en begeleiding en/of regels en afspraken	Nee	Diepte- interview

		Vilvoorde, Sint-Truiden)		Enchanté vzw ondersteunt lokale besturen inhoudelijk en financieel om een project rond een aanbod van schoolmaaltijden op te starten op maat van de school		
FoodAct 13	Welzijn 13 (Samenwerking 13 lokale besturen)	Kortrijk	Leerlingen uit het basisonderwijs in een maatschappelijk kwetsbare situatie van deelnemende scholen	Omgevingsinterventie: aanbod broodmaaltijden maatwerkbedrijf in de buurt bereidt brooddozen met voedseloverschotten en brengt deze naar 2 deelnemende scholen voor leerlingen die geen eten bijhebben	Nee	Diepte-interview
GoodFood@School	Rikolto	Vlaanderen (Aalst, Antwerpen, Brugge, Gent, Leuven)	Alle leerlingen uit het basisonderwijs en secundair onderwijs van deelnemende scholen	Educatie en/of omgevingsinterventie ondersteuning voor een actie op maat van de school GoodFood@School ondersteunt scholen om te werken aan een gezond en duurzaam voedingsbeleid aan de hand van de pijlers uit 'Whole School Food Approach'	Nee	Diepte-interview
Kookploeg Solidair	Kookploeg Solidair	Gent	(project nog in opstart, verkennende fase))	(project nog in opstart, verkennende fase)	Nee	Diepte-interview

Labo Broodnodig	Stad Mechelen Labo Broodnodig is een samenwerking tussen het lokaal bestuur van Mechelen, scholen en welzijnsactoren (Foodsavors)	Mechelen	Alle leerlingen uit het basisonderwijs van deelnemende scholen	Educatie en/of omgevingsinterventie: aanbieden van een ontbijt, gekoppeld aan educatie 'De ontbijtkar' is een samenwerking tussen Labo Broodnodig en Foodsavors, dat momenteel als pilootproject wordt uitgerold in 4 Mechelse scholen: leerlingen kunnen gratis iets kiezen van deze ontbijtkar bij aankomst op de school.	Nee	Diepte-interview
Lekkers op School	Onderwijscentrum Gent	Gent	Alle leerlingen uit het kleuteronderwijs van deelnemende scholen	Omgevingsinterventie: aanbieden van een maaltijd (3 formules) op school aan de hand van een pilootproject worden 3 formules getest in 8 kleuterscholen: aanbod warme maaltijd, aanvulling op de brooddoos en tussendoortjes	Ja	Diepte-interview
Let Us	Let Us	n.v.t*	n.v.t*	*Let Us is een organisatie die inzet op expertisedeling en co-creatie en was betrokken bij de opstart en uitbouw van het project Brooddoosnodig.	Nee	Diepte-interview

NjaNja	NjaNja vzw	Antwerpen, Brasschaat, Schilde, Willebroek, Zoersel	Alle leerlingen uit het kleuter- en lager onderwijs van de deelnemende scholen die zich inschrijven op het abonnement	Omgevingsinterventie: aanbieden van een broodmaaltijd aanbod van gezonde brooddozen via een abonnement met getrappt prijzensysteem (gratis voor kinderen in een maatschappelijk kwetsbare situatie)	Nee	Diepte-interview
Pelicano	Stichting Pelicano	België	Kinderen en jongeren van 0 tot 18 jaar in een extreme armoedesituatie die aangemeld en erkend worden als Pelicano-kind	Omgevingsinterventie: aanbod van een warme maaltijd voorzien van een subsidie op basis van giften voor de schoolrekeningen. Het aanbieden van een warme maaltijd per dag is een pijler. Meestal wordt dit gerealiseerd door het betalen van de warme maaltijd op school.	Ja	Diepte-interview
Project Lege Brooddozen	Scholengroep Dender	Aalst	Leerlingen in kleuter-, lager- en secundaire school in een maatschappelijk kwetsbare situatie in deelnemende scholen	Omgevingsinterventie: aanbod maaltijd op school (lunch)	Nee	Online bevraging

Smakelijke School	Stad Antwerpen	Stad Antwerpen (alle scholen)	Alle leerlingen uit het kleuter- en lager onderwijs van deelnemende Antwerpse scholen	<p>Omgevingsinterventie: aanbod maaltijd op school (keuze van de school: ontbijt, broodmaaltijd, soep en/of tussendoortje)</p> <p>Subsidies voor scholen: via een ondersteuningsreglement om een gezond en vegetarisch aanbod aan te bieden</p>	Ja	Diepte-interview
Smeertafel	Stad Lokeren	Lokeren	Alle leerlingen uit het kleuter- en lager onderwijs in 2 scholen	<p>Omgevingsinterventie: aanbieden van een ontbijt basisschool en kleuterschool voorzien één keer per week boterhammen voor alle kinderen. Ouders en leerkrachten werken samen om dit te realiseren.</p>	Nee	Online bevraging
Superfood voor jonge helden	Stad Roeselare	Roeselare (alle scholen)	Alle leerlingen uit het basisonderwijs van deelnemende scholen	<p>Omgevingsinterventie: aanbieden van maaltijd (keuze van de school tussen ontbijt, lunch en/of tussendoortjes) + mogelijkheid tot ondersteunende educatieve activiteiten</p> <p>Beschrijving project: lokaal bestuur voorziet door middel van een ondersteuningsreglement financiële middelen voor</p>	Nee	Diepte-interview

				scholen die op regelmatige basis een voedingsaanbod aan alle kinderen op school aanbieden.		
Vergeten Brooddozen	OCMW Sint-Truiden	Sint-Truiden (alle scholen)	Leerlingen uit het basis- en/of secundair onderwijs die om welke reden dan ook geen maaltijd bijhebben van deelnemende scholen	<p>Omgevingsinterventie: aanbieden van een maaltijd (keuze van de school tussen ontbijt, lunch en/of tussendoortjes)</p> <p>Beschrijving project: subsidies voor het aanbieden van een voedingsaanbod door middel van een betaalkaart die geldig is bij het netwerk van lokale handelaars. De keuze tussen tussendoortjes, warme maaltijd, soep, ... is vrij voor de school.</p>	Nee	Diepte-interview
Subsidie voor tussenkomsten in de schoolkosten van leerlingen uit het Nederlandstalig onderwijs in Brussel	Vlaamse gemeenschapscommissie (VGC)	Brussels Hoofdstedelijk Gewest (alle scholen)	Alle leerlingen in een maatschappelijk kwetsbare situatie van deelnemende scholen	<p>Omgevingsinterventie: de VGC schreef een subsidiereglement uit voor alle Brusselse scholen. De subsidie kan vrij ingezet worden voor een beleid rond maatschappelijke kwetsbaarheid. De school is vrij om deze in te zetten voor maaltijden voor kinderen en jongeren in een maatschappelijk kwetsbare situatie.</p>	Nee	Online interview

1. Verschillende initiatiefnemers, organisatoren en betrokken partners in de projecten

Om te weten naar wie mogelijke ondersteuningsmiddelen in de toekomst gericht kunnen worden, werd bevestigd welke actoren en initiatiefnemers er allemaal betrokken zijn bij bestaande projecten en interventies. Daarbij werden verschillende actoren uit verschillende settings vermeld. Soms gaat het niet over één initiatiefnemer, maar over een combinatie van verschillende initiatiefnemers. In andere gevallen nam één organisatie het initiatief, maar betrok men andere actoren bij de implementatie van het project. Afhankelijk van de initiatiefnemer verschillen de focuspunten van het project, de doelstellingen, de doelgroepen, het financieringsmodel en de expertise die reeds in huis is.

Eerst bespreken we de diverse initiatiefnemers en betrokken actoren die een rol spelen bij de ontwikkeling en implementatie van de bevestigde interventies. Daarna zullen we de belangrijkste bevindingen presenteren met betrekking tot de meest frequente betrokken partijen, namelijk scholen, lokale besturen en cateraars.

Hieronder vind je een overzicht van de initiatiefnemers die aan bod kwamen in onze bevestigingen:

- lokale besturen-dienst onderwijs;
- lokale besturen-OCMW;
- scholen;
- externe (kennis)organisaties;
- individuele leerkrachten;
- cateringbedrijven;
- Huis van het Kind;
- vereniging zonder winstoogmerk;
- stichting van openbaar nut;
- sociaal economie bedrijf;
- Vlaamse Overheid.

Drempels

- Verschillende initiatiefnemers bieden onafhankelijk van elkaar ondersteuning aan scholen rond voeding op school of toegankelijke schoolmaaltijden. Deze initiatieven zijn niet afgestemd op elkaar. Bovenlokale organisaties ervaren moeilijkheden om zich naar de betrokken lokale actoren te richten, gezien deze verschillen per regio. Waardoor een overzicht van bestaande interventies en ondersteuning ontbreekt.
- Wanneer de nood naar toegankelijke schoolmaaltijden lokaal geuit wordt, is er geen duidelijke rolverdeling en/of mandaat.
- Vaak ligt het initiatief en de implementatie van een interventie nog te veel bij slechts één initiatiefnemer. Dat is dan vaak de school. Het initiatief komt ook dikwijls uit één beleidsdomein.

Opportunities:

- Samenwerking volgens 'Health for All Policies'
 - Verschillende actoren uit verschillende beleidsdomeinen kunnen een rol opnemen: de school, dienst onderwijs, dienst lokaal sociaal beleid, lokaal middenveld, lokale handelsorganisaties, ouders en school-

omgeving, Vlaamse overheid, ... Op die manier kan er ingezet worden op een structureel beleid rond voedingsongelijkheid in het algemeen.

- *“In Nederland hebben bepaalde regio’s de keuze gemaakt vanuit het domein gezondheid, onderwijs en armoede. Daar wordt transversaal gekeken: hoe kunnen we deze beleidsdomeinen samenleggen? En dan zijn er wel mogelijkheden.” (Lekkers Op School)*
- Stad Mechelen faciliteert via Labo Broodnodig een samenwerkingsplatform dat actoren uit verschillende beleidsdomeinen samenbrengt rond uitdagingen in het onderwijs. De toegankelijkheid van schoolmaaltijden was één van de uitdagingen waarrond een traject werd opgestart.
- Integratie van projecten
 - Sommige initiatiefnemers kozen bewust voor samenwerking en stelden de verschillende initiatieven als één geheel voor aan de school.
 - Stad Roeselare geeft in het subsidiereglement ‘Superfood voor jonge helden’ zelf een overzicht van de andere subsidiemogelijkheden die een school kan inzetten, naast de bestaande subsidies die het lokaal bestuur zelf ter beschikking stelt aan de scholen.

1.1. Scholen

Uit de klankbordgroepen bleek dat veel scholen al zelfstandig kleinschalige acties opzetten rond schoolmaaltijden, vaak ook specifiek gericht naar kinderen in een maatschappelijk kwetsbare situatie. Zo zijn er veel scholen die een aanbod (brood in de diepvriezer, overschotten van de warme maaltijd, ...) voorzien voor leerlingen die geen schoolmaaltijd meebrengen. In andere gevallen doen scholen mee aan een interventie opgestart door een andere initiatiefnemer. Veel scholen zijn bovendien vragende partij voor ondersteuning vanuit lokale besturen rond toegankelijke schoolmaaltijden.

Binnen de klankbordgroepen en in de interviews werden drempels en opportuniteiten om in te zetten of in te tekenen op interventies rond toegankelijke schoolmaaltijden bevraagd. Hier volgt een overzicht.

Drempels:

- Scholen willen geen actie opstarten of nemen niet deel aan interventies en/of projecten vanuit andere (bovenlokale) initiatiefnemers. Diverse redenen worden hiervoor aangehaald.
 - Scholen kennen niet alle (boven)lokale initiatieven.
 - Geen participatiemogelijkheden voor de school
 - Bij interventies waarvan de inhoud en doelstellingen al vastliggen, kan het moeilijker zijn om scholen tot deelname te overtuigen.
 - Geen draagkracht
 - Scholen zijn onzeker of ze over voldoende draagkracht beschikken om een interventie op te starten en blijvend te

implementeren. Acties rond een voedingsaanbod opzetten, vraagt logistiek, middelen en tijd. Leerkrachten (en bij uitbreiding scholen) ervaren vaak al een hoge werkdruk.

- Onzekere opstart
 - Veel scholen zijn bij de opstart van de interventie onzeker over welke acties haalbaar zijn op hun school, qua organisatie, logistiek, financiën, ... Initiatiefnemers ervaren dat sommige scholen heel voorzichtig zijn bij de start en anderen dan weer heel ambitieus. Een tegenslag of beperkte middelen kunnen dan snel ontmoedigend werken.
 - *“Sommige scholen zijn bij de start heel ambitieus, maar moeten qua mogelijkheden en middelen even hun ambities bijstellen.” (Brooddoosnodig)*

Opportunities:

- Project op maat van de school
 - Elke schoolcontext is anders. Het is belangrijk dat scholen de ruimte hebben om te kijken welke actie past bij de visie van de school en wat haalbaar en/of wenselijk is voor het schoolpersoneel.
 - Enchanté vzw bezorgt in het project Brooddoosnodig deelnemende scholen een bundeling van praktijkvoorbeelden. Scholen kunnen deze als inspiratie gebruiken, maar kiezen zelf de actie die ze opzetten.
 - Stad Antwerpen en Stad Roeselare faciliteren de organisatie van een voedingsaanbod op school financieel via hun subsidiereglement. Scholen zijn vrij om te kiezen voor het voedingsaanbod dat voor hen haalbaar en wenselijk is.
 - Lokale besturen geven aan dat het belangrijk is outreachend te werken naar scholen en zelf initiatief tot communicatie te nemen.
 - *“Smakelijke School begint in september aan zijn tweede jaargang. Bij de start van het schooljaar kijken we wie er het tweede jaar nog niet in het project is ingeschreven. De projectmedewerkers gaan langs bij de scholen met een groot aantal (70%) leerlingen in kansarmoede om te kijken waarom de school niet instapt in het project.” (Smakelijke School)*
- Ondersteuning van scholen
 - Procesbegeleiding op maat van de school
 - Lokale besturen voelen de nood om (voornamelijk in het opstartproces) in te zetten op procesbegeleiding van scholen. Na de opstartfase kunnen scholen doorgaans zelfstandig aan de slag. Deze begeleiding kan individueel en/of in groep gebeuren.
 - *“Ik denk eerder dat er individuele ondersteuning van de scholen moet zijn. Iemand die met scholen in gesprek gaat: “Waarom nemen jullie niet deel?” Zo krijgen we zicht op hoe we daarop kunnen inspelen. Als ze zeggen: “We hebben geen mankracht.” Dan bespreken we met hen wat de mogelijkheden zijn om extra handen in te schakelen.*

Dit gaan uitzoeken op een website? Dat doen ze niet. Scholen verzuipen. Iemand die mee naar oplossingen zoekt: dat helpt scholen het meest.” (Smakelijke School)

- Uitwisseling faciliteren
 - Uit de klankbordgroepen bleek dat veel schoolactoren geen zicht hebben op acties die in andere scholen en lokale besturen genomen worden rond de toegankelijkheid van schoolmaaltijden. Mede daarom werd de klankbordgroep met de aanwezigheid van zowel schoolpersoneel als lokale besturen als een leerrijk netwerkmoment ervaren.
 - Stad Leuven brengt onderwijspersoneel van de stad samen in een lerend netwerk voor intervisies rond verschillende onderwijsthema's. Deze formule wordt als een efficiënt opleidingsmoment ervaren.
- Ondersteuning door expertise-organisaties
 - Bij verschillende interventies werd er gerekend op inhoudelijke ondersteuning van expertorganisaties. Zo werkt Stad Roeselare voor de ontwikkeling van hun projecten samen met Streetwize. In Gent werd er samengewerkt met Tabor vzw.
 - *“Bij Tabor vzw kunnen scholen zich aansluiten door lidgeld te betalen. De vzw ondersteunt hen als het gaat over aanbestedingen, verbouwingen,... Dat is wel nodig. Een bestek uitschrijven, bijvoorbeeld. Het is niet haalbaar als een directie dat alleen moet doen. Je hebt wel expertise nodig van diensten die dat gewoon zijn. Daar zit een kans voor een lokaal bestuur om dat mee te ondersteunen.” (Lekker(s) op School).*

1.2. Lokale besturen.

Verschillende lokale besturen traden op als initiatiefnemer. Ook voor mogelijke toekomstige interventies werd de belangrijke rol van lokale besturen aangekaart. Daarbij werd vaak verwezen naar de belangrijke (vastgelegde) rol van lokale besturen in het onderwijs. Zo kunnen ze fungeren als actor (organisator van het stedelijk onderwijs) en/of als regisseur (flankerend onderwijsbeleid).

Maar lokale besturen fungeren ook vaak als intermediair. Voor expertise-organisaties die scholen begeleiden in het gezonder en/of milieuverantwoord maken van hun aanbod, is het moeilijk om alle scholen in Vlaanderen te bereiken. Door samen te werken met lokale besturen is opschaling meer haalbaar. Bovendien zorgt samenwerking met lokale besturen ervoor dat er kennis is van de lokale context.

Lokale besturen kunnen verschillende functies opnemen bij interventies rond schoolmaaltijden, zoals:

- financiering;
- inhoudelijke ondersteuning;
 - het ter beschikking stellen van expertise;
 - faciliteren een lokaal netwerk;
- organisator;
- doorverwijzing (naar lokaal sociaal beleid).

Drempels:

- Spanningsveld tussen regierol en actorrol
 - Wanneer een lokaal bestuur als actor optreedt en een interventie opstart rond schoolmaaltijden, richten ze zich soms naar het stedelijk of gemeentelijk onderwijs. De projecten zijn daardoor niet netoverschrijdend en bereiken niet alle scholen in de regio.
- Niet voldoende bestuurskracht bij de lokale besturen
 - De ondersteuning die een lokaal bestuur kan aanbieden, is sterk afhankelijk van hun bestuurskracht. Deze bestuurskracht wordt bepaald door verschillende factoren: financiële middelen, personeel, beleidscultuur, visie, ... In de bevraging kwamen verschillende zaken aan bod:
 - Het personeelsbestand van een kleine gemeente is vaak kleiner dan dat van een grotere gemeente of stad. Hierdoor beschikken ze niet over dezelfde tijd en/of middelen voor projecten, of om in te tekenen op projectoproepen.
 - Er is geen politiek draagvlak om te werken aan toegankelijke schoolmaaltijden. Het lokaal bestuur vindt dat ze geen opdracht of mandaat heeft om dit te initiëren.
 - Er is een tekort aan expertise over gezondheidsongelijkheid en toegankelijke schoolmaaltijden.
- Aanpak en visie lokale besturen verschilt van visie en/of nood bij scholen
 - Soms verschilt de visie van het lokaal bestuur van de noden en/of visie van de scholen. Zo richten lokale besturen zich specifiek naar eigen inwoners. Sommige lokale besturen vergoeden de schoolmaaltijden van gezinnen die cliënt zijn bij het OCMW. Voor secundaire scholen is dit moeilijk omdat zij veel leerlingen uit naburige gemeentes aantrekken. Voor deze leerlingen moet de school doorgaans rekenen op eigen oplossingen.

Opportunities:

- Ondersteuning van lokale besturen
 - Expertorganisaties kunnen lokale besturen inhoudelijk ondersteunen, bijvoorbeeld bij het uitschrijven van aanbestedingen en/of intekenen op projectoproepen.
 - Lerend netwerk van lokale besturen
 - Lokale besturen geven aan veel bij te leren van praktijkvoorbeelden uit lokale besturen gelijkaardig in grootte.
 - Internationaal netwerk
 - Voor het project 'School Food for Change' zetelen Stad Gent en Stad Leuven in een internationaal lerend netwerk, waarin internationale praktijkvoorbeelden worden uitgewisseld.
- Samenwerking met andere lokale partners dan een lokaal bestuur
 - Bij Brooddoosnodig wordt er voor lokale verankering altijd samengewerkt met een lokale en/of regionale partner, maar dit hoeft geen lokaal bestuur te zijn. Andere mogelijkheden zijn: Huis van het Kind, de Logo's, ...

1.3. Cateraars

Bij de bevroegde initiatiefnemers waren er ook enkele cateraars. Uit de interviews met de andere initiatiefnemers en de regionale klankbordgroepen bleek dat men cateringbedrijven wel als een mogelijke belangrijke externe partner ziet. Het is belangrijk hen te betrekken bij lokale initiatieven rond een voedingsaanbod op school omdat scholen vaak afhankelijk van hen zijn voor hun voedingsaanbod.

Drempels:

- Kwaliteit catering
 - Sommige scholen of lokale besturen zijn ontevreden over de kwaliteit van de cateringmaaltijden.
 - De prijs die men wil betalen voor de schoolmaaltijden beïnvloedt de kwaliteit van de voeding. Het idee leeft dat meer middelen leiden tot betere maaltijden.
 - *“If you pay peanuts, you get monkeys.” (Let Us)*
 - Er zijn richtlijnen over schoolmaaltijden, maar die zijn vrijblijvend. In andere landen worden expliciete eisen naar cateraars geformuleerd. Daarenboven zijn de schoolmaaltijdengids en de richtlijnen die daarin geformuleerd worden, niet voldoende gekend.
- Onvoldoende (juridische) expertise bij scholen
 - Wanneer scholen met cateraars werken, moeten zij de wet inzake overheidsopdrachten volgen. Hierin wordt gesteld dat wanneer zij aankopen doen boven een bepaald bedrag, zij verplicht zijn een onderhandelingsprocedure zonder voorafgaande bekendmaking uit te schrijven. Deze procedure houdt in dat ze minimum 3 offertes moeten opvragen. Het volgen van deze procedure kan een extra drempel zijn voor scholen of lokale besturen, gezien het een bepaalde expertise en kennis vraagt.
- Weinig overleg tussen cateraars en scholen en/of lokale besturen
 - Men voelt aan dat het aanbod van de cateraars nog niet is afgestemd op de noden van scholen/lokale besturen, mede doordat er weinig rechtstreekse communicatie is.
 - Er zijn geen universele beoordelingscriteria voor cateraars in België.
 - *“Voor cateraars is het niet evident als elke regio anders is. Cateraars die in verschillende regio’s leveren, moeten dan voor verschillende kantines aan andere standaarden voldoen. Uiteindelijk willen we allemaal naar gezonde duurzame voeding die dan ook toegankelijk is. Moet het dan zoveel verschillen per regio?” (Rikolto)*

Opportunities:

- Ondersteuning aan scholen vanuit lokale besturen of andere externe organisaties om samen te werken met de catering.
 - Hier vind je voorbeelden van hoe Smakelijke School de samenwerking tussen scholen en cateraars faciliteert:
 - Samenstelling van pool leveranciers
 - Smakelijke School lanceerde een open oproep waarop leveranciers zich konden inschrijven. Uit deze

- inzendingen stelden ze een pool van 4 leveranciers samen die ze communiceerden naar de scholen. Scholen hebben dan direct een overzicht van de prijzen, de aanwezigheid van een afwasservice, hoe duurzaam de cateraar werkt, ...
- Ter beschikking stellen van voorbeeldformulier om offertes op te vragen
 - *“Dus een school waar niemand tijd of ruimte heeft om zelf op zoek te gaan, kan gewoon het sjabloon van het offerteformulier nemen, 3 leveranciers uit de lijst selecteren, het sjabloon invullen en uitsturen om de offertes op te vragen.” (Rikolto)*
 - Inzetten op communicatie
 - Stimuleren van overleg tussen cateraars, scholen en/of lokale besturen. De schoolmaaltijdengids kan via dit overleg verder bekendgemaakt en geïmplementeerd worden.
 - Bij Rikolto liepen er enkele trajecten met scholen waarbij communicatie tussen school en cateraar gefaciliteerd werd:
 - een school in Zwijnaarde dacht samen met de cateraar na over meer vegetarische maaltijden op school;
 - in Brugge ontwikkelde een school in samenwerking met de cateraar in het Brugs Food Lab een vegetarische burger.

2. De aanleiding voor projecten

In de interviews werd ook bevraagd wat de aanleiding was voor het opzetten van de bestaande projecten/interventies. Op deze manier proberen we een inzicht te krijgen in de motivatie van de actoren om aan de slag te gaan met het thema. Uit de methodiek blijkt dat een draagvlak creëren belangrijk is. Inzichten in wat bepaalde actoren of scholen overtuigd heeft om een interventie op te zetten rond schoolmaaltijden, kunnen o.a. gebruikt worden om ook in andere regio's een draagvlak te creëren. Uit de bevraging blijkt dat verschillende factoren een aanleiding kunnen zijn om actie te ondernemen:

- Cijfers over ‘lege brooddozen’ in de media
 - Cijfers in de media over kinderarmoede of lege brooddozen, nieuwsberichten, de fotoreportage van Lieve Blancquaert, ... Mediaverslaggeving was bij veel bevroegde initiatiefnemers een aanleiding om de interventie op te starten.
- Signalen van leerkrachten
 - Het urgentiebesef van leerkrachten wordt vaak aangewakkerd door persoonlijke ervaringen (veel leerlingen in de klas met lege brooddozen, beschimmelde boterhammen in de brooddoos, ...). Hierdoor gaan ze dikwijls over tot initiatief of geven ze het signaal aan het lokale bestuur dat er nood is aan ondersteuning en/of een beleid rond de problematiek van de lege brooddozen. Verschillende initiatiefnemers bevroegen het schoolpersoneel om zo de grootte van het probleem lokaal in te schatten en te kaderen.
- Beschikbare ondersteuning

- De beschikbaarheid van financiële middelen en andere ondersteuning gaf bij veel initiatiefnemers aanleiding tot het opstarten of verderzetten van een initiatief. Ondersteuning, zowel financieel als inhoudelijk, kan de doorslaggevende factor zijn om een duurzamer project op te zetten. Voorbeelden van ondersteuning die werden aangehaald, waren:
 - subsidies vanuit lokale besturen, bijvoorbeeld bij de start van de nieuwe legislatuur;
 - projectoproepen (bv. ook Europese projectoproepen);
 - het ter beschikking stellen van goede praktijken;
 - het ter beschikking stellen van kennis en expertise;
 - het ter beschikking stellen van een medewerker die inhoudelijk lokale besturen of scholen ondersteunt.
- **Beleid**
 - In sommige steden of gemeentes werden projecten opgezet vanuit een politieke beleidskeuze. Dit kon een doorzetting van een besluit genomen in een vorige beleidsperiode zijn. Omwille van positieve feedback op voorgaande projecten, werd deze beslissing verankerd in het beleid. Het aanbieden van toegankelijke schoolmaaltijden was bij enkele interventies ook al verankerd in de lokale voedselstrategie.
- **Armoedeproblematiek**
 - De coronacrisis en de daaropvolgende energiecrisis zorgen ervoor dat veel scholen en/of lokale besturen een veranderde economische realiteit ervaren. Zo wordt aangegeven dat er meer mensen in voedselonzekerheid leven. Een gezonde schoolmaaltijd wordt niet enkel gezien als middel om honger tegen te gaan, maar ook als hefboom om te werken aan gelijke onderwijskansen en zo de leerprestaties en toekomstkansen te verbeteren.
- **Gezondheid**
 - Bevraagde actoren gaven aan niet alleen bezorgd te zijn over of een brooddoos al dan niet gevuld was, maar ook over de nutritionele waarde van de inhoud. In de klankbordgroepen gaven leerkrachten aan vaker ongezonde dan lege brooddozen te signaleren. De kwaliteit van de inhoud van de brooddozen wordt als ondermaats ervaren, en niet enkel bij de kinderen met een maatschappelijk kwetsbare achtergrond. Niet alleen honger, maar ook de stijgende obesitasproblematiek is een belangrijke reden om met de schoolmaaltijden aan de slag te gaan.
- **Kennis verzamelen**
 - Sommige interventies werden als pilootproject opgezet. Naast het toegankelijker maken van voeding op school, was er dan ook de bijkomende onderzoeksdoelstelling om te exploreren wat de verschillende effecten zijn van verschillende interventies. Het einddoel van deze pilootprojecten is het detecteren van de lokaal meest efficiënte interventie rond toegankelijke schoolmaaltijden.
 - Zo liep in Gent het project 'Lekkers Op School'. 2 jaar lang werden verschillende scenario's uitgetest in 8 kleuterscholen. Het aanbod van voeding verschilde in de 8 scholen: ofwel ging het om een 10-uurtje, een warme maaltijd of een gezonde

aanvulling op de brooddoos. Het doel hier was om de effecten op verschillende indicatoren (aanwezigheden, betrokkenheid en participatie in de klas, gezondheidsvaardigheden,...) van de verschillende interventies te meten.

Drempels:

- Geen objectieve, wetenschappelijk onderbouwde cijfers
 - Er is een groot tekort aan objectieve, wetenschappelijk onderbouwde cijfers over het aantal kinderen met een (nutritioneel) lege brooddoos. Vaak wordt enkel verwezen naar de fotoreportage van fotografe Lieve Blanquaert, die in een beperkte, niet representatieve steekproef werd georganiseerd. Wanneer cijfers worden meegegeven, zijn ze vaak gebaseerd op onderzoek dat op kleine schaal of in een specifieke context (stedelijk) werd uitgevoerd.
- Omvang probleem niet gekend bij scholen
 - De inschatting van het aantal kinderen dat met een (nutritioneel) lege brooddoos naar school komt, verschilt afhankelijk van wie er bevraagd wordt in de scholen. Directies hebben niet altijd zicht op de inspanningen of kleinschalige acties die andere schoolactoren al doen om een schoolmaaltijd aan te bieden. Enkele voorbeelden van acties die aangehaald werden in de klankbordgroepen:
 - leerkrachten vragen aan andere kinderen wie er een boterham te veel heeft om te delen met een leerling die niets bijheeft;
 - refterpersoneel schept een extra warme maaltijd uit wanneer ze opmerken dat een leerling niets bijheeft;
 - sommige leerkrachten voorzien zelf brood en beleg voor leerlingen die niets bijhebben.
- Stigma
 - Scholen ervaren schaamte om het probleem van kansarmoede bekend te maken. Wanneer een school gekend staat als school met een grote armoedeproblematiek, kan dit een invloed hebben op de inschrijvingscijfers.
 - *“Het is niet evident om als school te zeggen dat er veel kinderen met een lege brooddoos naar school komen. Dat doet iets met de perceptie van mensen: “Oei, daar zijn veel sukkelaars.”” (Welzijn 13)*

Opportunities:

- Het voorzien van wetenschappelijk onderbouwde cijfers over de problematiek van lege brooddozen om zo draagvlak te creëren. Deze cijfers zouden verder kunnen worden ingezet voor monitoring en evaluatie van interventies.
- Belang van evaluatie
 - Een interventie die een positieve evaluatie kreeg van zowel het schoolteam als van ouders en leerlingen, of bewezen positieve effecten heeft gehad, heeft meer kans op verderzetting. Door te communiceren over de resultaten van de interventie, verhoogt de kans dat deze als doelstelling zal worden opgenomen in een volgende beleidsperiode.

- Kracht van storytelling
 - Door de bespreekbaarheid van het probleem te verhogen, kan men het urgentiebesef beïnvloeden. Er moet een klimaat gecreëerd worden waar het taboe rond armoede kleiner wordt, zodat leerlingen en ouders durven spreken over hun situatie. Om te sensibiliseren over de problematiek van voedselonzeekerheid op school, worden er ook vaak eenmalige acties opgezet samen met de kinderen/jongeren. Zo organiseerde StichtingPelicano 'Dag van de volle brooddoos': sterrenchefs smeerden samen met kinderen boterhammen op school om zo aandacht te vragen voor voedselonzeekerheid op school.
 - “Daar zit ook een stukje van het antwoord. Je krijgt mensen maar uit de armoede als ze dat durven bespreken. En als er respect is van anderen. Als we het niet weten of als we het niet zien, is het moeilijk om er iets aan te doen. We hebben heel veel reacties gekregen van mensen die zeggen: “Het is maar door het op de radar te zetten en het te bespreken, dat er beleidsmatig iets in gang schiet.” (*Let Us*)
 - Transparant communiceren over armoedecijfers zorgt er ook voor dat er een blijvende aandacht is voor de problematiek en dat er actie wordt ondernomen. Of dat er vanuit het netwerk van de school hulp wordt aangeboden.
 - “Zijn wij fier dat we 20 procent kinderen in kansarmoede hebben? Nee, we zijn niet fier. Maar we durven wel communiceren over hoe we bezig zijn. Ondertussen hebben we ook een paar organisaties die willen meedenken. Ze willen ons project wel sponsoren. Is dat hun taak? Dat weet ik niet. In ieder geval gaan we toch naar die mensen luisteren en kunnen we er misschien nog iets extra mee doen in de toekomst.” (*Vergeten Brooddozen*)

3. Doelstelling van projecten

We gingen ook na wat de oorspronkelijke doelstelling(en) van de bevroegde projecten/interventies waren. En of ze specifieke doelstellingen beoogden, zoals het inzetten op een **gezond en/of milieuverantwoord aanbod**.

Bij sommige projecten lag de focus louter op **één doelstelling**. Bij anderen werd een **combinatie van doelstellingen** vooropgesteld. Binnen de expliciet bevroegde doelstellingen legden de actoren vaak andere accenten.

Drempels:

- Het probleem van voedselonzeekerheid op school wordt als acuut ervaren. Hierdoor voelt men als school of lokaal bestuur vaak druk om tot een snelle oplossing te komen en neemt men eenzijdige of eenmalige acties gericht op het bestrijden van honger op school. Met de beperkte middelen die er zijn, wordt er vaak gekozen voor een pragmatische oplossing: gezonde of milieuverantwoorde voeding wordt dan niet als een prioriteit gezien. De bevroegde actoren halen aan dat de interventie meer succes of meer impact zou kunnen hebben als er ook andere doelstellingen worden meegenomen.
 - “Nu is er een nood bij leerlingen en moeten we vlug kijken hoe we dat oplossen. Dus we leveren gevulde brooddozen. Klaar. Maar er kan meer

gebeuren. Want voedsel op zich kan een mooi middel zijn om leerdoelstellingen te behalen.” (Welzijn 13)

Opportunities:

- Integraal verhaal
 - Bij het opzetten van een voedingsaanbod op school, is het van belang om verschillende doelstellingen mee te nemen. Om een integraal aanbod te voorzien, zijn er al verschillende kaders ontwikkeld, zoals Gezonde School en Whole School Food Approach. Deze kaders kunnen als richtlijn dienen voor toekomstige interventies.
 - *“Een minister zei ooit: “Eerst moeten we iets doen tegen de honger. Ten tweede: als het kan, gezond. Ten derde: als het kan, milieuverantwoord.” Dan denk ik: nee. Dan zijn we zeer stigmatiserend bezig. Ook mensen in armoede willen liefst gezond en duurzaam eten en hebben daar ook recht op. Het is een en-en verhaal. En dat is eigenlijk deel van de uitdaging.” (Let Us)*

3.1. Gezondheid

We stelden de vraag op welke manier de interventie inzet op gezonde voeding. De focus hierop verschilde per interventie: sommige legden de nadruk op gezonde voeding, terwijl andere interventies meer de nadruk legden op de voedzaamheid van een maaltijd. Enkele actoren gaven aan niet specifiek te focussen op gezonde voeding: het bestrijden van honger was prioritair. In de klankbordgroepen kwamen ook enkele praktische zaken naar boven als reden om te kiezen voor een aanbod van eerder ‘ongezonde’ voeding. Zo gaf men aan dat een lange houdbaarheidsdatum een reden kan zijn om voor een pot choco of confituur te kiezen als beleg. Verschillende actoren benadrukten de nood aan ondersteuning voor op maat gemaakte gezondheidsinitiatieven rond voeding op school.

“Scholen willen hier heel graag in begeleid worden. Mijn collega heeft net een grote bevraging bij de scholen en de leerkrachten gedaan. Eén van de vragen was op welke thema 's ze meer ondersteuning willen. Gezonde voeding op school staat echt met stip op één. Dat is dus een heel duidelijk signaal, wat we op onze beurt kunnen doorspelen naar het college en de schepenen.” (Stad Leuven)

Drempels

- Paternalisme
 - Scholen ervaren een zekere handelingsverlegenheid in de uitvoering van een gezondheidsbeleid, zowel in het aanbieden van een gezond voedingsaanbod, als in het sensibiliseren van ouders over gezonde voeding op school. In de klankbordgroepen gaven leerkrachten aan het moeilijk te vinden om ouders aan te spreken wanneer zij een ongezonde maaltijd meegeven naar school. Zij zien voedingskeuzes als een privéaangelegenheid en willen ouders niet te veel belasten omdat ze zich bewust zijn van hun financieel kwetsbare situatie.
 - *“Hoe gaan we dat doen? Hoe gaan wij de kindjes die een lege of een slecht gevulde brooddoos hebben, overtuigen om zich een brooddoos te laten schenken? Er wordt vaak gezegd dat er*

kinderen zijn die met koude pizza's naar school gaan. Er wordt gezegd dat dat niet oké is. Maar voor die ouders is dat oké. Zij zien er niet per se een probleem in dat er niet veel of niet veel voedzaam in de brooddoos van hun kind zit. Dus wie zijn de leerkrachten dan om te zeggen dat die ouder verkeerd is?" (NjaNja vzw)

- Te veel nadruk op gezonde voeding kan ook een ongezonde (psychologische) relatie met voeding bevorderen. In de klankbordgroepen rapporteerde schoolpersoneel dat er veel leerlingen, als gevolg van eetproblemen, weinig eten. Dit werd vaker gerapporteerd voor leerlingen in het secundair onderwijs.
 - *"Ik sprak laatst een school waar ze bij hun OKAN-leerlingen heel erg veel lege brooddozen zien. Een leerkracht zei: "We waren op uitstap en iemand had echt niets mee. Ik had een koek en ik bood die aan. Die wou dat niet aannemen omdat er te veel suiker in zat." Die neemt dat niet en heeft de hele dag honger. Dat soort situaties heb ik liever niet." (Stad Leuven)*
- Er is op school niet voldoende kennis over (de bereiding van) gezonde voeding.
 - Initiatiefnemers vinden het definiëren van wat gezond is niet altijd gemakkelijk. Zeker bij voeding typisch voor andere culturen geeft men aan niet altijd te kunnen inschatten of de maaltijd gezond is.

Opportunities

- Externe richtlijnen
 - De schoolmaaltijdengids is reeds goed bekend, maar nog niet bij alle belanghebbende actoren. Deze richtlijnen zouden nog gericht geïntroduceerd kunnen worden bij bijvoorbeeld cateraars of medewerkers van lokale besturen of scholen die instaan voor de aankopen en aanbestedingen.
- Werken met stimulansen
 - Sommige initiatiefnemers die subsidies voorzien voor interventies rond toegankelijke schoolmaaltijden gaven aan scholen vrij te laten in het volgen van bepaalde richtlijnen. Wel moedigen ze scholen aan om onder meer de schoolmaaltijdengids en materialen over de voedingsdriehoek bekend te maken.
- Gezonde relatie met voeding centraal stellen
 - Sensibiliseren over gezonde voeding wordt idealiter gecombineerd met een algemenere focus op een gezonde levensstijl. Hier wordt er bij voorkeur ook aandacht geschonken aan de mentale relatie met voeding en een gezond lichaamsbeeld. Zeker in het secundair onderwijs is dit noodzakelijk. Zo werkten sommige initiatiefnemers met de ALLES-methodiek van Eetexpert vzw.
- Gezondheidscoördinator op school
 - Een gezondheidscoördinator op school biedt meer kansen om een voedingsaanbod te koppelen aan een ruimer gezondheidsbeleid.

3.2. Milieuverantwoordheid

In het interview werd ook expliciet gepolst naar de focus op milieuverantwoorde voeding binnen de interventie. Onderzoek naar de inhoud van brooddozen legde hiervoor vaker de nadruk op gezonde voeding en niet op milieuverantwoorde voeding. Het aanmoedigen van consumptie van gezonde én milieuverantwoorde voeding staat hoog op de agenda van de Vlaamse overheid. Inzetten op gezonde en milieuverantwoorde voeding voor kinderen (bv. via de schoolsetting) is daarbij een belangrijke strategie.

Hier volgt een lijst van de verschillende manieren waarop het begrip milieuverantwoordheid door de bevroegde actoren werd geïnterpreteerd:

- werken met voedseloverschotten;
- in samenwerking met lokale economie;
- keuze voor recycleerbare materialen (bv. brooddozen);
- seizoensgebonden voeding;
- plantaardige voeding;
- verpakkingsvrije levering van de maaltijden;
- voedselkilometers in transport beperken.

Drempels:

- Werken met voedseloverschotten is onvoorspelbaar
 - Voedseloverschotten zijn niet oneindig en het aanbod is niet constant. Zo is de hoeveelheid afhankelijk van het seizoen en de oogst van dat jaar, en wordt die mee beïnvloed door onvoorspelbare factoren, zoals bijvoorbeeld een crisis.
- Werken met voedseloverschotten is niet afgestemd op de schoolcontext
 - Scholen zouden met reststromen kunnen werken, maar dit zorgt wel voor extra logistiek en planlast. Reststromen worden vaak 's avonds verdeeld, bijvoorbeeld bij supermarkten. Scholen zijn dan doorgaans al gesloten waardoor er niemand meer aanwezig is om de voeding te halen of te ontvangen.
 - Scholen hebben enkel toegang tot voedseloverschotten van lokale supermarkten. Je weet op voorhand niet welke producten je krijgt en vaak zijn het eerder kleine hoeveelheden. Het vereist creativiteit om met dergelijke voedseloverschotten een maaltijd te bereiden. Het logistiek personeel van de school heeft deze kennis en expertise niet altijd.
 - Omwille van de complexe regelgeving rond voedselveiligheid, is het voor scholen niet evident om met voedseloverschotten te werken.
- Onvoldoende aanbod aan seizoensgebonden producten
 - Op sommige momenten in het jaar is het aanbod aan seizoensgebonden producten niet groot genoeg voor een gevarieerde maaltijd.

Opportunities:

- Voedseloverschotten kant-en-klaar aanbieden aan scholen
 - Stad Antwerpen werkt samen met het Get Wasted-platform: een online marktplaats waar groothandels reststromen aanbieden aan

voedselverwerkende bedrijven. Hiermee worden bijvoorbeeld soepen of smoothies gemaakt, die worden aangeboden in Antwerpse scholen. Het voordeel hier is dat het geen planlast en expertise van de school vraagt. Ook het arbeidsmodel is duurzaam, want er kan gewerkt worden met sociale economie.

- Aanbod van lokale handelaars in de kijker zetten
 - Het project Vergeten Brooddozen in Sint-Truiden subsidieerde scholen die een voedingsaanbod voorzagen door middel van een betaalkaart waarmee ze producten konden aankopen bij lokale handelaars.
- Internationale korteketenorganisaties
 - Wanneer er niet voldoende producten beschikbaar zijn om een voldoende gevarieerde maaltijd aan te bieden, kunnen internationale korteketenorganisaties betrokken worden. Een combinatie van korte keten en seizoensgebonden producten kan hier ingezet worden.
- Alternatieve transportmiddelen
 - Door het project lokaal te organiseren kon men gebruik maken van ecologische transportmiddelen, zoals bijvoorbeeld een bakfiets.

4. Doelgroep van projecten

Bij de verschillende projecten zien we dat ze zich richten tot een verschillende doelgroep. **Op vlak van sociaaleconomische status** kunnen we een onderscheid maken tussen **schoolbrede projecten (projecten die zich richten op de gehele schoolpopulatie)** en projecten die zich richten op een specifieke doelgroep. In dit geval richten de doelgroepgerichte projecten zich dus enkel naar **kinderen of jongeren in een maatschappelijk kwetsbare situatie**. Een andere manier waarop interventies verschillen van doelgroep, is door de **verschillende leeftijdsgroepen** die ze beogen. Zo richten bepaalde projecten zich **enkel naar basisonderwijs, kleuteronderwijs of secundair onderwijs**. Andere projecten richten zich dan weer naar **de gehele schoolgaande populatie**.

4.1. Projecten gericht op kinderen in een maatschappelijk kwetsbare situatie versus schoolbrede projecten

Vanwege de focus van dit onderzoek op interventies rond de toegankelijkheid van schoolmaaltijden, vroegen we naar welke acties zich richtten op kinderen en jongeren met een maatschappelijk kwetsbare achtergrond. Alle bevraagde actoren gaven logischerwijs aan de acties toe te spitsen op kinderen en jongeren in een maatschappelijk kwetsbare situatie. De wijze waarop ze de doelgroep afbakenden en definieerden, was echter verschillend. Er kan een onderscheid gemaakt worden tussen projecten die zich enkel richten naar de doelgroep en projecten die zich richten op de gehele schoolpopulatie. Beide systemen hebben bepaalde voor- en nadelen.

4.1.1. Projecten gericht naar de maatschappelijk kwetsbare doelgroep

Scholen willen het voedingsaanbod vaak specifiek richten naar leerlingen in een maatschappelijk kwetsbare situatie omdat ze niet genoeg middelen hebben om een voedingsaanbod voor heel de school te voorzien.

Drempels:

- Het is moeilijk voor scholen om te definiëren wie er (financiële) nood heeft aan een voedingsaanbod op school. Het onderscheid tussen kinderen die geen eten bijhebben omwille van een armoedeproblematiek en kinderen die om andere redenen niets bijhebben, is niet makkelijk te maken. Andere oorzaken die gerapporteerd werden voor ongezonde en/of lege brooddozen waren:
 - Soms zijn de culturele verschillen met betrekking tot eetvoorkeuren onvoldoende gekend. Uit de klankbordgroepen bleek dat leerkrachten de inhoud van brooddozen van kinderen met een andere culturele achtergrond vaak als ongebruikelijk of onvoldoende ervaren. Bovendien is het voedselbeleid van de school niet altijd compatibel met de voedingsgewoontes van andere culturen.
 - Zo zijn boterhamlunches in andere culturen niet gebruikelijk. Leerkrachten merken dat er vaak warme maaltijden worden meegegeven in de brooddoos.
 - Er zijn ook leerlingen die hun boterhammen weggooien omdat ze die niet lekker vinden of omwille van een dieet of eventuele eetproblemen.
 - Ouders hebben geen boodschappen gedaan omwille van verschillende redenen: drukte, vergetelheid, tijdsgebrek, mentale problemen, ...
- Er is onduidelijkheid over wie de noodzaak het best kan detecteren.
 - Bij sommige interventies rekent men op (zorg)leerkrachten om aan te duiden welke leerling in kansarmoede leeft en bijgevolg nood zou kunnen hebben aan een extra maaltijd of tussendoortje.
 - Dit kan moeilijk zijn voor leerkrachten omwille van verschillende redenen:
 - armoede is niet altijd zichtbaar;
 - leerkrachten weten niet altijd op welke signalen ze moeten letten;
 - omwille van het privacybeleid mag een lokaal bestuur niet aan alle scholen gegevens doorspelen over wie een verhoogde tegemoetkoming krijgt. Gegevensdeling mag enkel tussen lokale besturen en het stedelijk/gemeentelijk onderwijs;
 - een armoedesituatie kan snel keren, bijvoorbeeld door een plotse verandering in de tewerkstelling van de ouders. Leerkrachten hebben hier niet altijd (snel genoeg) zicht op.
 - Men twijfelt of leerkrachten de geschikte positie hebben om dit te detecteren vermits kennis over een armoedesituatie gepaard kan gaan met onbedoelde andere (lage) verwachtingen over het kind. Wat kan resulteren in lagere prestaties.
- Bewijslast is een drempel voor de school en de ouders.
 - Scholen die zich enkel willen richten naar ouders in kansarmoede maken vaak gebruik van een indicator voor kansarmoede. Ze vragen dan een bewijsstuk dat aantoont dat de ouders in een maatschappelijk kwetsbare situatie leven. Veelgevraagde bewijsstukken zijn:
 - attest van het VUTG (het groeipakket) dat bewijst dat ouders recht hebben op een sociale toeslag;
 - attest van de mutualiteiten: statuut van verhoogde tegemoetkoming (Omnió-statuut);

- UiTPAS (verhoogde tegemoetkoming van de UiTPAS).
 - Voor scholen kan het opvragen van bewijsstukken en het sturen van herinneringsbrieven naar ouders een extra administratieve last worden. Wat vaak tot een hogere werkdruk bij het secretariaatspersoneel leidt.
 - *“Wanneer weegt het administratieve en het organisatorische nadeel niet meer op tegen de extra kosten van alle kinderen een gratis maaltijd te geven? Want het detecteren van mensen, de facturatie, het opvolgen, ... dat vraagt ook wel wat qua administratie. De scholen die aan alle kinderen warme maaltijden geven, bedden dat ook wel in in hun pedagogisch traject. Maar in het administratieve luik valt er wel veel weg dan.” (Lekker(s) op school).*
 - De aanlevering van een bewijsstuk vormt een drempel voor ouders, aangezien dit meestal vereist dat zij hun armoedesituatie bekendmaken, wat voor schaamte kan zorgen. Veel ouders ervaren moeilijkheden bij het indienen van deze bewijsstukken, deels vanwege extra administratieve lasten bovenop andere taken en stress door de maatschappelijk kwetsbare situatie. Bovendien hebben sommige ouders geen rechten, omwille van verschillende redenen:
 - er zijn veel ouders die moeite hebben met het vullen van de brooddoos, maar die de maatstaf voor sociale toeslag *net* niet halen;
 - een armoedesituatie kan plots veranderen. Het administratief systeem is niet altijd snel genoeg om mensen ook snel de juiste rechten toe te kennen;
 - in België leven er ook vaak kinderen zonder rechten, bijvoorbeeld kinderen van vluchtelingen.
- Handelingsverlegenheid
 - Leerkrachten ervaren handelingsverlegenheid om ouders te wijzen op het aanbod waarvan ze kunnen gebruik maken omwille van hun mogelijke kansarme thuissituatie en op de mogelijke ondersteuning die ze kunnen bieden.
- Stigma
 - Acties die enkel gericht zijn naar kinderen en jongeren in een maatschappelijk kwetsbare situatie kunnen als stigmatiserend ervaren worden.
 - Zo is het moeilijk **voor kinderen** om toe te geven dat ze niet voldoende eten meehebben. Het risico bestaat dat ze gepest worden op school wanneer dit door een actie zichtbaar wordt, of wanneer ze dit kenbaar maken.
 - Ook **voor ouders kan** het moeilijk zijn om toe te geven dat ze geen volwaardige lunch kunnen meegeven. Sommige bevraagde actoren gaven aan dat ouders dit proberen te verbergen of zelfs van school veranderden wanneer ze aangesproken werden op hun thuissituatie.
- Non take-up
 - Sommige ouders maken geen gebruik van de korting of het (gratis) aanbod waar ze recht op hebben. Ze worden met andere woorden niet bereikt. Er werden al mogelijke redenen aangehaald door de bevraagde actoren, maar er blijven er nog onbekend. Mogelijke redenen die aangehaald werden, zijn:

- het aanbod is onvoldoende afgestemd op de gebruiker. Zo zijn ouders met een moslimachtergrond niet altijd zeker of het voedingsaanbod halal is;
- het aanbod is niet altijd gekend. Zo gaf men aan dat communicatie soms per briefwisseling gebeurt. Er is geen zicht of de post daadwerkelijk toekomt, mogelijks door een onstabiele woonsituatie.

Opportunities:

- Bewijslast zo klein mogelijk houden. Dat kan op verschillende manieren:
 - Automatische rechtenverkenning of proactieve rechtenverkenning
 - Men kan de gegevens van lokale besturen kruisen met de gegevens van de kruispuntbank sociale zekerheid. Op die manier kunnen er automatisch of proactief rechten verkend worden, zonder dat er bewijslast wordt opgevraagd. Met de nuance dat dit systeem ook zijn beperkingen kent: ouders moeten de brief nog steeds afgeven. De rechten worden automatisch verkend, maar nog niet automatisch toegekend. Het zou best zijn om in de toekomst te bekijken of een systeem van automatische toekenning mogelijk is.
 - *“Wij werken op basis van de toeslagen van het groeipakket. Dat is het systeem waarbij de uitbetaling van het groeipakket eigenlijk de gegevens van de inschrijvingen op school kruist. Zij sturen de brief rechtstreeks naar de ouders: “Als je deze brief op school afgeeft, heeft je kleuter recht op ofwel een gratis warme maaltijd, ofwel 80 procent korting op de maaltijd.” (Lekkers op School)*
 - Indien OCMW's (lokale besturen) en scholen gegevens zouden mogen delen, zou de nood aan bewijsstukken tot het minimum beperkt kunnen worden.
 - Gecombineerd systeem
 - Smakelijke School gebruikt een dubbel systeem. Scholen dienen bewijsstukken op te vragen bij ouders om aan te tonen dat ze in kansarmoede leven. Maar wanneer een leerkracht aangeeft dat een kind een bepaalde nood heeft en er wordt geen bewijsstuk binnengebracht, vertrouwt men het oordeel van de leerkracht.
 - Werken zonder bewijsstukken, op goed vertrouwen.
 - Sommige organisaties, zoals bv. Stichting Pelicano werken niet met bewijsstukken, maar op basis van vertrouwen. Als leerkrachten of andere partners uit het sociale veld aangeven dat een kind nood heeft aan ondersteuning, kan dit voldoende zijn.
- Stigma reduceren
 - Verschillende bevraagde actoren gaven aan in te zetten op de reductie van het stigma. Dit deden ze op verschillende manieren:
 - Het organiseren van een schoolbreed voedingsaanbod, bijvoorbeeld een warme maaltijd of soep voor iedereen. Doordat iedereen toegang heeft tot hetzelfde aanbod, hoeven leerlingen

en hun ouders hun maatschappelijk kwetsbare situatie niet kenbaar te maken.

- Niet zichtbaar aanbieden van een gratis of goedkope maaltijd
 - Welzijn 13 let erop dat ze bij de levering van brooddozen kiezen voor verschillende brooddozen. Op die manier herkennen andere leerlingen 'de gratis brooddoos' niet.

4.1.2. Schoolbrede projecten

Verschillende bevraagde initiatieven hadden een actie die gericht was naar alle leerlingen: een schoolbreed aanbod.

Drempels:

- Financieel
 - Initiatiefnemers kunnen een voedselaanbod voor elke leerling op elke weekdag vaak moeilijk bekostigen. Daarenboven vraagt de organisatie van een schoolbreed aanbod meer infrastructuur en logistiek, wat de kosten ook doet oplopen. Een van de geteste formules in 'Lekkers Op School' is een schoolbreed aanbod van warme maaltijden op de scholen. De hogere kosten maken de toekomst van het project onzeker.

Opportunities:

- Starten met een laagdrempelig aanbod
 - Verschillende scholen starten met de organisatie van een voedingsaanbod dat makkelijker te financieren is, zoals soep en/of fruit.
 - Sommige scholen beginnen eerst met het wekelijks aanbieden van een voedingsaanbod, alvorens over te schakelen naar een structureel aanbod.
 - Veel scholen werken met een open aanbod, zoals een fruit- of een ontbijthoekje. Kinderen mogen vrij iets nemen, maar zijn niet verplicht om gebruik te maken van het aanbod. Op die manier is de aankoopprijs minder hoog, aangezien er niet voor elk kind iets voorzien moet worden.
- Andere financiering voor structureel aanbod
 - De detectie van 'kwetsbare scholen' om schoolbreed te financieren
 - In plaats van individuele leerlingen binnen scholen te identificeren als maatschappelijk kwetsbaar, kan het efficiënter zijn om scholen met een hoog aantal kwetsbare leerlingen te identificeren. Ondersteuning kan naar deze scholen gaan om een schoolbreed voedingsaanbod te organiseren. Op deze manier is er geen extra administratieve druk op scholen die al een hoge werkdruk hebben door het hoge aantal leerlingen in een maatschappelijk kwetsbare situatie. Mogelijks kan het percentage indicatorleerlingen of de OKI-score hiervoor gebruikt worden. Een aandachtspunt is wel dat deze indicatoren niet allemaal gebruikt worden in het buitengewoon onderwijs.

- Een schoolbreed voedingsaanbod organiseren volgens een getrappt prijzensysteem, waarin ouders met meer financiële middelen meer betalen voor de maaltijd dan ouders met financiële kwetsbaarheid
 - Zo subsidieert Stad Antwerpen via Smakelijke School kinderen in een maatschappelijk kwetsbare situatie voor een groter bedrag dan de andere kinderen. De school kan op deze manier een lagere prijs aanbieden aan ouders met een maatschappelijk kwetsbare achtergrond.
- Stigmavrije interventie
 - Bij een schoolbreed aanbod maken alle kinderen gebruik van hetzelfde aanbod en eten ze samen. Bij sommige schoolbrede projecten is het aanbod gratis. Maar ook een betalend aanbod kan stigmavrij georganiseerd worden wanneer het voor de leerlingen en ouders niet duidelijk is wie een lager tarief betaalt.
- Positieve neveneffecten voor alle leerlingen
 - Schoolbrede projecten bereiken niet alleen kinderen en jongeren in een maatschappelijk kwetsbare situatie op vlak van armoede, maar hebben mogelijks een gezondheidsimpact op alle leerlingen van de school, bijvoorbeeld op vlak van eetvaardigheden, voedselgeletterdheid, overgewicht, ...
 - *“Je ziet op die leeftijd ook obesitasproblematieken ontstaan. Het is dus een belangrijk moment of fase in een leven waar we meer impact op kunnen hebben.” (Let Us)*
- Bespreekbaarheid armoede op school vergroten
 - Bij sommige interventies gebruikt men het schoolbreed voedingsaanbod om een dialoog te starten over kansarmoede.
 - *“Wij willen ook het taboe rond kansarmoede en voedselongelijkheid doorbreken. Door een project op te starten op school, proberen wij het gesprek te faciliteren, waardoor kinderen toch direct of indirect hun noden kunnen formuleren.” (Brooddoosnodig)*

4.2. Doelgroep leeftijdsgroepen

Een andere manier om een onderscheid te maken in de doelgroep van de interventies, is de leeftijdsgrens. Verschillende projecten bakenen de doelgroep af op basis van leeftijd (kleuter, lager en/of secundair). Acties die zich richten op verschillende leeftijdsgroepen hebben verschillende drempels en opportuniteiten en vereisen dus een andere aanpak. De bevroegde projecten richtten zich het meest op leerlingen uit het basisonderwijs, zeker bij de opstart van een interventie. Wel willen ze zich in de toekomst ook graag richten op de andere leeftijdsgroepen. Een minderheid van de initiatiefnemers richtte zich ook naar het secundair onderwijs. Toch gaf men aan dat er ook bij deze leeftijdsgroep nood was aan een aanbod toegankelijke schoolmaaltijden. De redenen waarom er werd gekozen om niet met deze leeftijdsgroep te werken, waren divers. Veeleer ging het om een positieve keuze voor het basisonderwijs. Sommige initiatiefnemers richten zich op meerdere onderwijsgraden tegelijk.

“De keuze voor het basisonderwijs is omdat ons armoedebeleid inzet op zo vroeg en zo jong mogelijk. We zetten in op de eerste levensjaren en op de jongere kinderen. Bij het armoedebeleid trekken we de kaart van het jongste kind.” (Superfood voor jonge helden)

Enkele verschillen die aangehaald worden bij de verschillende leeftijdsgroepen zijn:

- Toezicht op schoolmaaltijden
 - Toezicht van schoolpersoneel op de schoolmaaltijden is veel groter bij leerlingen in het kleuter- en lager onderwijs. Hierdoor hebben leerkrachten meer zicht op de inhoud en het aantal leerlingen dat met een lege of ongezonde brooddoos naar school komt.
- Bereik/take up
 - De take up van het aanbod verschilt per leeftijdsgroep. Zowel bij het secundair onderwijs als het kleuteronderwijs is het moeilijk om alle leerlingen te bereiken omwille van verschillende redenen:
 - niet alle leerlingen uit het secundair onderwijs eten op de school. Vanaf een bepaalde leeftijdsgroep mogen leerlingen de school verlaten;
 - leerlingen uit het secundair onderwijs mogen van hun ouders vaak zelf kiezen wat ze eten en vinden deze keuze ook belangrijk. Bij het voedingsaanbod op school is die keuze er dikwijls niet, waardoor leerlingen minder geneigd zijn hieraan deel te nemen;
 - omwille van de leerplicht vanaf 5 jaar, gaan niet alle peuters en kleuters naar school. Het is dus niet mogelijk om alle leerlingen te bereiken via het kleuteronderwijs.
- Stigma
 - De bevroegde projecten halen aan dat het bij kleuters makkelijker is om een project te richten naar de doelgroep, omdat de kinderen minder snel zelf zullen stigmatiseren. Kleuters zijn sneller geneigd om te delen met elkaar zonder zich daarbij vragen te stellen. Leerlingen uit het secundair onderwijs zullen meer schaamte ervaren wanneer een actie rond voedingsaanbod specifiek naar hen is gericht.
- Ouderbetrokkenheid
 - De ouders van kleuters hebben vaker contact met de leerkracht in vergelijking met bijvoorbeeld het secundair onderwijs. Een mogelijke reden hiervoor is dat er één vaste klasleerkracht is.
- Flexibiliteit van dagindeling
 - Het lesrooster van leerlingen uit het basis- en kleuteronderwijs is flexibeler dan het lesrooster van leerlingen uit het secundair onderwijs. Leerkrachten hebben meer tijd en ruimte om educatie te koppelen aan projecten rond voedselaanbod. Er is één leerkracht die in principe alle vakken geeft. Hierdoor kan er makkelijker vakoverschrijdend gewerkt worden. In het secundair onderwijs is het werken met vakoverschrijdende eindtermen moeilijker om te realiseren, gezien elke leerkracht vaste uren en eigen doelstellingen heeft.

Drempels:

- Er zijn niet voldoende praktijkvoorbeelden uit het secundair onderwijs. Hierdoor zijn startende initiatiefnemers onzekerder over de keuze van strategie, praktische organisatie en financieel model.
 - Goede praktijkvoorbeelden uit het basisonderwijs kunnen niet zomaar gekopieerd worden naar het secundair. Initiatiefnemers ervaren bijvoorbeeld dat het moeilijker werken is met een solidariteitsbijdrage in het secundair onderwijs. Gezien er minder contact is tussen de ouders onderling, kennen ze elkaar minder goed. Hierdoor zijn ze minder geneigd om meer te betalen voor andere kinderen.
 - *“Wat op een basisschool werkt, werkt meestal niet op een secundaire school. Of toch niet op dezelfde manier. Hierin zijn we nog een beetje zoekende. Dat we ervaring hebben met soep of tussendoortjes op een basisschool wil niet zeggen dat dat in het secundair ook lukt. Zeer zeker niet zelfs. Dat is gewoon omdat dat zo anders georganiseerd is.” (Stad Leuven)*
- Er is om verschillende redenen onvoldoende zicht op het aantal leerlingen dat geen toegang heeft tot een (gezonde) schoolmaaltijd in het secundair onderwijs:
 - Zij mogen dikwijls de school verlaten en lunchen daardoor vaker buiten de school. De bevraagde actoren geven aan dat deze schoolomgeving steeds ongezonder wordt.
 - Er is minder inzicht in de inhoud van de brooddozen in het secundair onderwijs omdat er minder toezicht gehouden worden. Ook het expliciet controleren van wat ze gegeten hebben, wordt in deze leeftijdsgroep als ongepast ervaren. Bovendien is er niet altijd zicht op wat de afspraken tussen leerlingen en hun ouders zijn.
 - *“Iets verderop is een secundaire school. Op 400 meter is er een frituur. Dan zijn er kinderen die rechtstreeks naar die frituur gaan. Is dat iets wat afgesproken is met de ouders? Dat weten we niet.” (Vergeten Brooddozen)*

Opportunities:

- Inzetten op eetvaardigheden bij kleuters
 - De bevraagde initiatieven halen aan dat werken met kleuters als specifiek voordeel heeft dat er ook van jongs af in groep gewerkt kan worden aan eetvaardigheden. Gezonde eetgewoontes die op jonge leeftijd worden aangeleerd, hebben meer kans om op volwassen leeftijd te blijven bestaan. Kleuters proberen makkelijker iets nieuws in groepsverband.
 - Het project ‘Lekkers op School’ werkt met kleuters en heeft ook als doelstelling de eetvaardigheden van kleuters te verhogen. Door te werken met een ‘aanvulling op de brooddoos’ wordt het smakenpallet van kinderen verbreed. Het project is nog maar een jaar bezig, maar toch ziet men al een evolutie in wat kinderen wel of niet willen eten.
 - *“Kinderen aten heel weinig of durfden niet proeven. Yoghurt werd als zuur beschouwd. Er is daar wel een hele evolutie in. Door een paar keer iets aan te bieden, gaat dat veel vlotter. Dat zie je al tijdens het schooljaar.” (Lekkers op School)*

- Specifiek inzetten op projecten rond voeding bij schoolstarters voor het vergroten van de ouderbetrokkenheid, vermits er vaak meer contact is met ouders van schoolstarters.
- Pilootprojecten in het secundair onderwijs
 - Aangezien werken met leerlingen in het secundair onderwijs om een totaal andere aanpak vraagt dan werken met leerlingen uit het basisonderwijs is het aangewezen om pilootprojecten op te starten. Het project Smakelijke School in Antwerpen startte in september 2023 met pilootprojecten in een secundaire school. Bij het opzetten van pilootprojecten lijkt het van belang te zijn extra aandacht te besteden aan de voedselomgeving, zowel binnen als buiten de school.
 - Zo wil Stad Antwerpen op scholen experimenteren met voedingsautomaten met een aangepast prijzensysteem: gezonde snacks zijn goedkoper dan de ongezonde alternatieven.
- Studie schoolmaaltijden bij secundair onderwijs
 - Vermits er weinig zicht is op wat leerlingen uit het secundair onderwijs eten, zou ook een studie naar de inhoud van schoolmaaltijden in deze graad nuttig zijn.

4.3. Participatie van de doelgroepen

Bij de bevraging werd ook nagegaan in welke mate de doelgroep en hun ouders betrokken waren bij de creatie en uitvoering van de interventie. is in de methodiek Gezonde School een belangrijke succesfactor in het opzetten van interventies rond voedingsaanbod en het uitvoeren van een gezondheidsbeleid. Immers, het betrekken van leerlingen, ouders en/of het schoolteam bij acties uit een gezondheidsbeleid, zorgt ervoor dat zij de acties automatisch meer zullen steunen en zich mede-eigenaar voelen.

Uit de interviews bleek dat ouders en hun kinderen uit tijdsgebrek vaak niet betrokken waren bij de opstart van het project, in tegenstelling tot het schoolpersoneel. Bij de uitvoering van het project werden er meestal wel mogelijkheden tot participatie voorzien voor leerlingen, ouders en/of schoolpersoneel.

Vanuit het principe van proportioneel universalisme werd expliciet bevraagd in welke mate leerlingen met een maatschappelijk kwetsbare achtergrond betrokken waren bij de opstart en uitvoering van een project.

4.3.1. Ouderparticipatie

Ouderparticipatie was een thema dat niet specifiek in de interviewleidraad stond, maar door veel bevraagde actoren spontaan genoemd werd als belangrijke drempel en/of opportuniteit om een succesvol gezondheidsbeleid te voeren. In de klankbordgroepen gaven veel schoolactoren aan dat ouders het gezondheidsbeleid van de school niet volgen en/of de visie niet delen. Ook bleek dit vaker het geval bij ouders met een maatschappelijk kwetsbare achtergrond.

Drempels:

- Ouderbetrokkenheid bij maatschappelijk kwetsbare ouders
 - Wanneer een school feedback of input vraagt over projecten rond voeding, krijgen ze vaak geen reactie van ouders met een maatschappelijk kwetsbare achtergrond. Zij nemen niet deel aan de bevraging, of worden door de initiatiefnemer bevraged via tussenpersonen (bv. zorgleerkrachten).
- Scholen die projecten rond voeding uitrollen, stellen ook vaak een gezondheidsbeleid of voedingsbeleid op. Ze geven aan dat het moeilijker is om te sensibiliseren over het beleid bij ouders met een maatschappelijk kwetsbare achtergrond.
 - Hiervoor zijn verschillende redenen:
 - voedselongeletterdheid is groter bij ouders met een maatschappelijk kwetsbare achtergrond;
 - er worden éénmalige opleidingsmomenten voorzien, maar er is nog geen vertrouwensband tussen de school en de maatschappelijk kwetsbare ouders;
 - de communicatieboodschap met advies is vaak niet op maat van de doelgroep. Vanuit preventie wordt vaak ingezet op het voedselvaardig maken van mensen, maar voor ouders in een maatschappelijk kwetsbare situatie is dit vaak geen prioriteit omwille van (mogelijke) andere zorgen.
 - *“Tweeverdieners die weinig tijd hebben en mensen die in armoede leven hebben nood aan zeer concrete en bruikbare tips. Welke snack is gezond en goedkoop en waar kan je die halen? Dat botst met de visie van opleidingsinstituten: zij willen dat mensen op de etiketten leren lezen wat gezond is. Wat zeker ook zinvol is. Maar dan zeg ik: die doelgroep, dat is hun prioriteit niet.”*
(Smakelijke School)

Opportunities:

- Bij het sensibiliseren van ouders kan er specifiek geïnvesteerd worden in de ouders met een meer maatschappelijk kwetsbare achtergrond. Vertrouwenspersonen kunnen ingezet worden om ook hen te bereiken. Voor ouders die het Nederlands niet machtig zijn, kan het handig zijn om visuele communicatie (bijvoorbeeld menu tonen op foto's aan de schoolpoort) te gebruiken om zo de taalbarrière te omzeilen.
- Input vragen bij de opstart van het project
 - Ouders met een maatschappelijk kwetsbare achtergrond zouden de mogelijkheid moeten krijgen om zelf input te geven op mogelijke toekomstige acties rond voeding op school. Door het voorzien van laagdrempelige bevestigingen of ontmoetingsmomenten, kunnen ook zij gehoord worden. Op deze manier kunnen drempels om gebruik te maken van een voedingsaanbod in kaart gebracht worden en vermijdt men dat hier aannames over gemaakt worden.
 - Kookploeg Solidair organiseerde in 2023 'warmte-dagen'. Dit zijn ontmoetingsmomenten waarop ze in groep met mensen met een maatschappelijke kwetsbare achtergrond in gesprek gaan over voedselonzeekerheid. Deze gespreksmomenten werden herhaaldelijk georganiseerd, wat meer ouders de kans geeft om hier aan deel te nemen.
- Het betrekken van de ouders bij de uitvoering van het project
 - Veel bevestigde actoren geven aan dat ouders een rol opnemen bij de uitvoering van de projecten. Om meer ouders met een maatschappelijk kwetsbare achtergrond te betrekken, is een flexibele planning belangrijk.
 - In Lokeren organiseerde men 'smeertafels'. Leerlingen die onvoldoende ontbeten hadden, konden een boterham nemen op de smeertafel.
 - *"Dat is eigenlijk gewoon één lange tafel. Leerkrachten en ouders die hun kinderen afzetten, gaan zitten, smeren boterhammen ofwel voor 's middags of om 's morgens uit te delen. Op die manier maak je er iets collectief van. Dat verlicht het werk voor het schoolteam."* (Smeertafel)

4.3.2. Leerlingenparticipatie

Leerlingenparticipatie werd wel specifiek in de interviewleidraad opgenomen. Slechts weinig bevestigde actoren betrokken de leerlingen in het beslissingsproces. De meerderheid gaf wel aan de leerlingen te betrekken bij de uitvoering van het project.

Drempels:

- Participatiemogelijkheden verschillen per leeftijdsgroep.
 - Zo wordt de participatie van leerlingen uit het kleuter- en lager onderwijs als moeilijker ervaren in vergelijking met leerlingen uit het secundair onderwijs, zowel in beslissing als in uitvoering. Men is zoekende om ook deze leeftijdsgroepen te laten participeren.

Opportunities:

- Leerlingen betrekken bij de besluitvorming
 - Zeker in secundaire scholen hebben leerlingen een eigen mening. Ze kunnen dus in het beslissingsproces over het voedselaanbod op school betrokken worden. Vaak zijn er al structuren voor leerlingenparticipatie aanwezig, zoals bijvoorbeeld een leerlingenraad. Door leerlingen te betrekken bij het besluitvormingsorgaan, kunnen ze ook ingeschakeld worden als ambassadeurs van het project.
- Leerlingen uit verschillende leeftijdsgroepen betrekken bij de uitvoering van het project
 - Zeker bij de uitvoering van een actie kunnen leerlingen uit de verschillende leeftijdsgroepen betrokken worden. Oudere leerlingen kunnen bijvoorbeeld jongere leerlingen begeleiden. Dit kan ook voor meer verbinding zorgen tussen de leeftijdsgroepen. Het wordt als belangrijk ervaren om bij de start van de interventie te exploreren hoe leerlingen uit verschillende leeftijdsgroepen betrokken kunnen worden. Verschillende mogelijkheden werden aangehaald. Zo betrok men leerlingen uit het basisonderwijs bij het uitbaten van een ontbijtwinkeltje. Leerlingen uit het secundair onderwijs hielpen bijvoorbeeld met het opzetten van een mini-onderneming.
- Kant-en-klaar materiaal voor leerlingenparticipatie
 - Snack & Chill is een methodiek voor leerlingenparticipatie gericht op een aanbod van gezonde tussendoortjes in secundaire scholen. Snack & Chill biedt aan de deelnemende scholen een kant-en-klare handleiding en vragenlijst waardoor ze leerlingen kunnen betrekken in het creatie- en het organisatieproces.

4.3.3. Participatie schoolteam

Inzetten op participatie van het schoolteam wordt als zeer belangrijk ervaren. Leerkrachten kunnen zowel betrokken worden bij de besluitvorming als de uitvoering van een actie.

Drempels:

- Projecten zijn niet gedragen door het team
 - Soms werd aangegeven dat projecten op school rond een gezond voedingsaanbod of toegankelijke schoolmaaltijden het initiatief waren van één of enkele enthousiaste leerkrachten. Het project werd niet gedragen door de rest van het schoolpersoneel. Hierdoor wordt de werkdruk vaak zeer hoog voor de initiatiefnemende leerkrachten.
 - Soms start één leerkracht of vrijwilliger een interventie op vanuit enthousiasme en is er weinig draagvlak binnen het schoolteam. Wanneer de initiatiefnemende leerkracht uitvalt of er gebeurt een personeelwissel, is er vaak geen opvolging voorzien. De kans bestaat ook dat dit voor te veel stress zorgt bij het initiatiefnemende personeelslid, wat in sommige gevallen tot ontmoediging en (mogelijke) stopzetting van het project leidt.
- Logistiek en/of administratief personeel is niet betrokken
 - Wanneer men schoolpersoneel betreft of bevraagt, zijn dit voornamelijk (zorg)leerkrachten en directie. Heel vaak heeft het logistiek personeel

echter ook een taak in de uitvoering van projecten rond voeding op school, en staan zij in direct contact met de leerlingen. Zo is logistiek personeel meestal verantwoordelijk voor het uitdelen of opscheppen van de maaltijden. Administratief personeel is dikwijls het eerste aanspreekpunt voor ouders wanneer zij de kinderen inschrijven en ze zijn vaak verantwoordelijk voor de communicatie over betalingen. Wanneer het schoolpersoneel verzameld wordt, bijvoorbeeld via werkgroepen, kan logistiek personeel vaak niet deelnemen, gezien zij een heel ander werkrooster hebben dan leerkrachten en op andere momenten vrij hebben. Doordat zij niet betrokken worden, volgen zij de visie van de school niet altijd.

Opportunities:

- Leerkrachten betrekken bij bepalen van actie
 - In sommige gevallen werd de input van leerkrachten bij de opstart van het project bevestigd. Bij Stad Leuven en Superfood voor jonge helden subsidiëren lokale besturen projecten rond gezonde en milieuverantwoorde voeding op school. Scholen konden zelf acties voorstellen waarvoor ze financiële ondersteuning willen krijgen.
 - Uit de interviews bleek dat schoolpersoneel graag inspraak had in verschillende aspecten. Enkele voorbeelden:
 - de frequentie van de interventie (elke dag, één keer per week, ...);
 - de prijs (en of er al dan niet gewerkt wordt met een getrapt prijzensysteem);
 - het moment waarop het aanbod beschikbaar is (ochtend, middagspeeltijd, kleine speeltijd, ...);
 - hoe het aanbod gebracht wordt (bv. werken met een cateraar, zelf koken, ...);
 - hoe het project inzet op milieuverantwoorde voeding;
 - hoe het project inzet op gezondheid.
- Werkgroep
 - Bij sommige projecten werd gekozen voor een werkgroep. Een aandachtspunt kan zijn om hierin zo veel mogelijk verschillende schoolactoren te verzamelen: (zorg)leerkrachten, directie, logistiek personeel, ... Deze manier van werken vergroot het draagvlak binnen de school en zorgt ervoor dat de belasting niet bij één persoon ligt. Dit komt de duurzaamheid van het project ten goede.
- Pilootproject
 - Bij Superfood voor jonge helden werden 3 pilootprojecten uitgerold om input en feedback van schoolpersoneel te verzamelen. Op deze manier werden de gekozen strategieën mee door het schoolpersoneel bepaald en vergrootte het draagvlak bij het schoolpersoneel.

4.3.4. Participatie schoolomgeving

Bij de bevestiging van de verschillende interventies en binnen de klankbordgroepen, kwam ook het belang van de schoolomgeving naar boven. Niet alleen het belang van het creëren van een gezonde voedselomgeving, maar zeker ook het betrekken van de buurt en de verschillende actoren.

“Scholen zijn een interessante schakel in het sociaal weefsel. Het is ook interessant om na te denken over hoe je scholen kan koppelen aan een bedrijf. Hoe kan je over

de muren heen denken en werken? Daar zit veel potentieel dat we absoluut onderbenutten.” (Let Us)

Drempels:

- Scholen maken geen gebruik van hun netwerk in de schoolomgeving
 - Verschillende factoren worden aangehaald als mogelijke reden. Zo hebben scholen vaak geen volledig zicht op de reikwijdte van hun netwerk. Ze hebben onvoldoende personeelsmiddelen om in te zetten op het versterken van hun netwerk in de buurt. Of ze zien er weinig opportuniteiten in, zeker wanneer scholen gelokaliseerd zijn in kansarme buurten.

Opportunities:

- Samenwerking met lokale handelaars
 - Er wordt aangegeven dat er voor het voorzien van een voedselaanbod bij voorkeur samengewerkt wordt met lokale organisaties. Dit draagt bij tot de herkenbaarheid van het project.
 - *“De brooddozen kunnen niet beter gemaakt worden dan achter onze hoek. Want die mensen willen dat die brooddoos tiptop in orde is. Want dat is van hen en zoveel kindjes in de buurt gaan die binnenkort krijgen.” (NjaNja vzw)*
- Ondersteuning in het verkennen van een lokaal netwerk
 - Externe organisaties zoals Let Us, Rikolto en Brooddoosnodig kunnen scholen ondersteunen om hun netwerk in de schoolomgeving te verkennen en te benutten. Deze ondersteuning zou kunnen bestaan uit een handleiding over het betrekken van de buurt en een ophijsting van mogelijk interessante lokale partners in de buurt van de school.

5. Toegepaste strategieën

De methodiek Gezonde School onderscheidt 4 strategieën: omgevingsinterventies, educatie, zorg en begeleiding en afspraken en regels. Doorheen de bevestigingen en in de klankbordgroepen bleek meermaals dat er een voorkeur was voor een mix van strategieën. Zo gaven veel bevestigde actoren aan dat het project meer diepgang had, als het voedingsaanbod ook gekoppeld was aan educatie. In de klankbordgroepen vonden scholen dat het gemakkelijker is om een gezondheidsbeleid op te zetten als er een aanbod voorzien wordt. Daarnaast werd verwezen naar verschillende kaders die inzetten op het combineren van verschillende strategieën voor een voedingsbeleid op school, waaronder de gezondheidsmatrix binnen de kadermethodiek van Gezonde School.

In wat volgt, bespreken we hoe de verschillende strategieën worden toegepast en/of waaraan nood was bij de verschillende bevestigde projecten.

5.1. Omgevingsinterventies

Hier werd hoofdzakelijk gefocust op projecten die werkten rond de strategie omgevingsinterventies, en meer bepaald een voedingsaanbod op school. Dat aanbod

verschilde per project/interventie. Hieronder staat een overzicht van de verschillende soorten aanbod:

- Ontbijt
- Warme maaltijd
 - Het aantal scholen dat warme maaltijden aanbod, was regionaal sterk verschillend. Uit de klankbordgroepen bleek dat veel scholen niet over voldoende infrastructuur beschikten om op de school zelf een warme maaltijd te bereiden. Vaak werd er gebruik gemaakt van catering.
- Tussendoortjes
 - Veel scholen zetten in op het aanbieden van gezonde tussendoortjes. De subsidie voor groenten en fruit als tussendoortje via 'Oog voor Lekkers' werd hier veelvuldig vermeld.
 - Soep werd soms ook als tussendoortje aangeboden.
- Brooddoos
 - Sommige initiatiefnemers leverden brooddozen aan scholen via een 'brooddozenabonnement'.
- Brood in de diepvriezer
 - In de klankbordgroepen werd door verschillende schoolactoren vermeld dat er vanuit de scholen zelf boterhammen aangeboden werden aan kinderen die niets bijhadden. Veelal werden broden (vaak voedseloverschotten van bakkers) ingevroren. Het leerkrachtenteam zorgde dan voor beleg.
- Aanvulling op de brooddoos
 - Als aanvulling op de brooddoos werd vooral soep of saladebuffet vermeld. Soep werd vaak seizoensgebonden (enkel in de winter) aangeboden.

Drempels:

- Tijd
 - Sommige strategieën zijn moeilijker om in te roosteren dan andere op vlak van tijd. Zo gaven de bevroegde actoren aan dat een warme maaltijd makkelijker in te plannen is dan een ontbijt. Voor een ontbijt is de pauze van de speeltijd niet lang genoeg, in tegenstelling tot de middagpauze.
- Logistiek en infrastructuur
 - De keuze voor een bepaald aanbod heeft ook **logistieke gevolgen**. Zo vragen soep en warme maaltijden meer logistieke maatregelen en een ruimere infrastructuur (aanbod moet warm geserveerd en warm gehouden worden) dan een koud aanbod, zoals bijvoorbeeld boterhammen.
 - Ook qua **voedselveiligheid** zijn strengere voorschriften die de logistiek complexer maken.
 - Over het algemeen heeft men voor het **begeleiden van een middagmaal** logistiek personeel nodig voor het opscheppen van de maaltijden. Hier is vaak nu al een tekort aan. Op andere

pauzemomenten (bijvoorbeeld in de kleine speeltijden) is er dikwijls geen logistiek personeel beschikbaar.

- **Kostprijs**
 - Omwille van beperkte middelen wordt dikwijls gekozen voor een goedkoper (en mogelijk ongezonder) aanbod of een aanbod dat niet op structurele wijze aangeboden wordt.
- **Culturele drempels**
 - Het gekozen aanbod kan een culturele drempel vormen voor sommige kinderen en hun ouders. Zo worden boterhammen als een typisch Vlaams voedingsaanbod bestempeld. Maar ook de keuze voor sommige warme maaltijden kan cultureel bepaald zijn. Niet voor alle scholen is het evident om te koken volgens bepaalde culturele normen (bv. halal).

Opportunities:

- **Creatief omgaan met het tijdsschema**
 - Sommige scholen gaven aan geen volledig ontbijt te geven, maar een tienuurtje dat eventueel vervroegd wordt aangeboden. Op die manier is het tienuurtje een aanvulling op een ontbijt en vraagt het geen extra tijd van de leerkrachten.
- **Kinderen laten kiezen**
 - Sommige scholen werken met een ontbijtwinkel waar kinderen de keuze hebben tussen enkele producten. Op deze manier kan er rekening gehouden worden met cultuurgebonden eetgewoontes. Ook voor leerlingen in het secundair onderwijs kan dit een goede actie zijn, gezien zij graag keuzevrijheid hebben.
- **Ontzorgen van de school**
 - Bij Smakelijke School kunnen scholen kiezen tussen een warme maaltijd (die warm geleverd kan worden) of een koude maaltijd. Door de keuze te bieden en samen te werken met een cateraar is de school niet verplicht om grote inspanningen te leveren op logistiek vlak of veranderingen aan te brengen in de infrastructuur.
- **Vegetarische maaltijden**
 - Dit bleek zowel een drempel als een opportuniteit te zijn. Een vegetarische maaltijd is cultureel toegankelijk. Vegetarische voeding is immers altijd halal. Toch geven veel bevraagde actoren aan dat het schrappen van vlees nog steeds op weerstand botst. Vegetarische maaltijden zouden ook ingezet kunnen worden om de prijs van voeding te drukken.

5.2. Educatie

Bij de strategie educatie worden volgens de kademethodiek Gezonde School de einddoelgroep (leerlingen) en intermediairs (schoolpersoneel) over gezonde voeding geïnformeerd en worden hun competenties versterkt (kennis, vaardigheden en attitudes).

Uit de klankbordgroepen bleek dat veel scholen de nood voelden om in te zetten op educatie. Het **sensibiliseren van leerlingen** werd meestal al opgenomen, zeker wanneer de school een gezondheidsbeleid had. Maar ook **het sensibiliseren van ouders** bleek belangrijk. Bij de organisatie van een voedingsaanbod op school, kan voedingseducatie ook een opportuniteit zijn om in te zetten op de eetvaardigheden van leerlingen.

Drempels:

- Bestaand educatief materiaal is niet gekend. Zo loopt het project 'Oog voor Lekkers' op veel scholen, maar is het begeleidend educatief lesmateriaal niet altijd gekend en wordt het niet gebruikt.
- Lessen over voeding worden niet altijd als even kwalitatief ervaren door de bevroegde actoren. Zo kunnen leerkrachten vaak zelf kiezen of ze al dan niet lessen koppelen aan het thema voeding en hoe ze die invullen. Het enthousiasme van de leerkrachten is hierin een bepalende factor. Maar dit zorgt vaak voor een bepaalde willekeur. Wanneer er meer werkdruk is, zullen leerkrachten hier minder op inzetten. Bovendien gebeurt de organisatie van een voedingsaanbod op school vaak in de pauze van de leerkrachten. Wat een extra drempel kan zijn om hieraan ook educatieve acties te koppelen.
- Educatieve mogelijkheden zijn afhankelijk van de ligging van de school.
 - Wanneer scholen educatie geven over voeding, maken ze vaak gebruik van externe locaties zoals een moestuin, een boerderij, een plukbos, ... Voor scholen in een stedelijke omgeving zijn dergelijke locaties niet altijd bereikbaar.

Opportunities:

- Binnen projecten rond voeding op school ook kant-en-klaar lesmateriaal voorzien gericht op voedingseducatie
- Leerkrachten en schoolpersoneel kunnen als rolmodel optreden
 - In Gentse scholen zijn er in het kader van het project 'Lekkers Op School' experimenten geweest met leerkrachten die de lunch met de leerlingen eten. Dit werd als een lesmoment aanschouwd en de leerkrachten werden hiervoor betaald. Bij andere projecten werd het eetmoment deels in de pauze en deels in de lestijd gelegd, waardoor niet de volledige pauze wegvalt. Ook voor het logistiek personeel werden in sommige gevallen extra uren voorzien voor de begeleiding van eetmomenten.
- Participatie koppelen aan educatie
 - Rikolto en Go! Scholengroep Gent dachten samen met de leerlingen na over hoe er zo weinig mogelijk voeding in de vuilbak belandt. 2 weken lang werd het afval van de warme maaltijden bijgehouden in doorzichtige emmers en gewogen door de leerlingen. Deze nulmeting werd gebruikt om verdere acties op te stellen om voedselverspilling op de school terug te dringen.
- Educatie van personeel
 - Voedselonzeekerheid is een delicaat thema voor schoolpersoneel. Een opleiding in armoedesensitief werken werd als nuttig ervaren. Zeker bij het administratief en logistiek personeel, gezien men aanvoelt dat zij hier minder vaak in opgeleid worden.

5.3. Afspraken en regels

Afspraken en regels scheppen duidelijkheid over wat er wel/niet verwacht wordt of toegelaten is op vlak van gezond en ongezond gedrag. Zowel uit de klankbordgroepen als bij de bevroegde initiatieven bleek dat bij verschillende interventies gewerkt werd aan een voedingsbeleid op school. Scholen die starten met een voedingsaanbod, zien dit vaak als een opportuniteit om te starten met een voedingsbeleid.

Drempels:

- De manier waarop afspraken en regels binnen een voedingsbeleid geformuleerd zijn, kunnen een drempel zijn voor ouders met een maatschappelijk kwetsbare achtergrond.
 - In het voedingsbeleid van een school zijn vaak afspraken en/of regels opgenomen over de inhoud van de brooddoos en de toegelaten snacks (bijvoorbeeld bij voorkeur fruit). Ouders in een maatschappelijk kwetsbare situatie hebben niet altijd toegang tot de voorgeschreven voeding.

Opportunities:

- Combinatie van voedingsaanbod, voedingsbeleid en armoedebeleid
 - Idealiter wordt het gezondheids- of voedingsbeleid in lijn gebracht met het armoedebeleid van een school. Zo kunnen standpunten rond armoedesensitief of kostenbewust handelen ook doorgetrokken worden naar het voedingsbeleid. Scholen kunnen in de voorschriften die opgenomen zijn in het voedingsbeleid rekening houden met de haalbaarheid voor ouders in een maatschappelijk kwetsbare situatie.

5.4. Zorg en begeleiding

Zorg en begeleiding verwijst naar vroegdetectie, vroeginterventie en kwalitatieve doorverwijzing. Uit de bevestigingen blijkt dat persoonlijke communicatie tussen ouders en school als cruciaal ervaren wordt.

Drempels:

- **Vertrouwenspersonen** zijn in functie van zorg en begeleiding uiterst belangrijk. Sommige scholen kunnen hiervoor rekenen op zorgleerkrachten. Maar niet elke school heeft recht op deze extra ondersteuningsuren.

Opportunities:

- **Inzetten van brugfiguren en/of schoolopbouwwerkers** vanuit de lokale besturen op scholen
 - Brugfiguren kunnen verschillende taken opnemen in functie van interventies rond voeding op school. Ze kunnen ondersteunen in:
 - detecteren van kinderen en jongeren die in kansarmoede leven;
 - communicatie tussen ouders en school;
 - het begeleiden van leerlingenparticipatie op school;

- verbinding maken tussen scholen en het lokaal sociaal beleid om zo de signaalfunctie te optimaliseren en tot structurele ondersteuning van een gezin in armoede te komen.
- **Armoedesensitief werken**
 - Het sensibiliseren en opleiden van schoolpersoneel rond armoedesensitief werken zodat ze de signalen van kansarmoede herkennen bij leerlingen
 - Bij het project Vergeten Brooddozen ontvangen leerkrachten na het volgen van een opleiding door een ervaringsdeskundige een signaalkaart kinderarmoede. Op deze manier worden ze getraind om te letten op de signalen zodat ze er sneller kunnen op inspelen. Wanneer een leerkracht effectief signalen opmerkt, is praten met de ouders een eerste stap.

6. Middelen

Een voedingsaanbod op school organiseren vraagt tijd en middelen. Belangrijk is dan ook dat de initiatiefnemers voor de opstart van een interventie de mogelijke kosten in kaart brengen en nadenken over hoe deze gefinancierd kunnen worden. Daarom werd ook bevraagd welke kosten de initiatiefnemers konden identificeren.

6.1. Kosten

De kosten die het vaakst vermeld werden, waren:

- Personeelsmiddelen
 - Bij de meerderheid van de interventies nam **het schoolpersoneel** een belangrijke rol op. Binnen de scholen zijn er verschillende (betaalde) werknemers betrokken bij de schoolmaaltijden:
 - leerkrachten;
 - zorgleerkrachten of schoolopbouwwerkers;
 - GOK-leerkrachten;
 - directie;
 - secretariaatspersoneel;
 - logistiek personeel.
 - Personeelsmiddelen lokale besturen en/of andere organisaties
- Aankoopprijs voedingsmiddelen
- (keuken)infrastructuur
- Logistiek:
 - transport;
 - verpakking (bijvoorbeeld aankoop brooddozen);
 - apparatuur.
- Onderhoudskosten
- Communicatiemateriaal (online en drukwerk)

Drempels:

- Tekort aan personeelsmiddelen

- Scholen ervaren nu al vaak **een tekort aan personeelsmiddelen** op verschillende vlakken. Zo kunnen niet alle scholen rekenen op middelen voor zorgondersteuning of voor personeel voor toezicht. Projecten rond schoolmaaltijden zorgen voor nog meer taken tijdens juist deze momenten.
- **Vrijwilligerswerking** als oplossing?
 - Veel initiatiefnemers rekenen door het tekort aan personeelsmiddelen voor de uitvoering van logistieke taken op vrijwilligers. Door de **extra planlast** die het betrekken van vrijwilligers met zich meebrengt, is het niet evident om dit kwalitatief te organiseren. Scholen hebben dan een aantal extra taken: vrijwilligers werven, opleiden en inplannen. Vrijwilligers hebben vaak een specifiek profiel. Veel organisaties werken bijvoorbeeld met doelgroepvrijwilligers. Hun visie is niet altijd compatibel met die van de school.
 - *“Ik had laatst een gesprek met een directeur en die zei: “We hebben nu een vrijwilliger die in de refter helpt met het serveren van de maaltijden. Die is van een andere generatie en vindt dat kinderen koste wat het kost hun bord leeg moeten eten voor zij buiten mogen gaan spelen. En als ze hun bord leeg hebben, mogen ze bij hem een snoepje halen.” En hij zegt: “Ja, dat is eigenlijk toch niet meer wat we willen. Maar hoe pakken we dat nu goed aan? Want die vrijwilligers zijn cruciaal en die ideeën over voeding komen vanuit een goed hart. Maar ja wat doen we daarmee?”” (Stad Leuven)*
- Moeilijke inschatting van kosten
 - Initiatiefnemers vinden het moeilijk om bij de opstart van het project te voorspellen hoeveel middelen ze nodig zullen hebben. Zo wordt vaak niet nagedacht over kosten verbonden aan de opvolging van het project. Men werkt bijvoorbeeld met moestuintjes, maar de tuin wordt niet onderhouden in de winter.
- Te grote kosten van (nodige) infrastructurele maatregelen
 - Geen of een verouderde keuken en/of refterruimte
 - Veel scholen beschikken niet over een eigen keuken of hun keuken is niet meer in gebruik. Vaak wordt aangegeven dat de refterruimte en/of de keuken verouderd is. Hierdoor is ze niet meer reglementair gezien de wetgeving van het FAVV. Dikwijls zijn structurele werken nodig. Deze investering is voor veel scholen te hoog. Voor veel projecten is echter een aansluiting bij het FAVV nodig om te mogen deelnemen.
 - Hoge transportkosten
 - Veel bevroagde initiatiefnemers werkten met een centraal verdeelpunt van waaruit het voedingsaanbod naar de school werd gebracht. In dat geval kwam transport vaak naar boven als mogelijk hoge kost. Interventies met een kleiner bereik kunnen voor het transport dikwijls rekenen op alternatieve transportmiddelen, zoals bijvoorbeeld een bakfiets. Wanneer het bereik van het project groter is, wordt er soms beroep gedaan op

professionele transportfirma's. Zeker in grootstedelijk gebied kan dit noodzakelijk zijn, gezien de onvoorspelbare verkeerssituaties.

Opportunities:

- Vrijwilligerswerking optimaliseren en ondersteunen
 - Er moeten extra middelen voorzien worden om deze vrijwilligerswerking te begeleiden. Indien nodig kan hiervoor een externe organisatie ingeschakeld worden, bijvoorbeeld als er wordt gewerkt met vrijwilligers met een bepaalde problematiek.
- (Duurzame) sociale tewerkstelling
 - Sociale tewerkstelling werd door veel bevraagde actoren gezien als een opportuniteit, zeker voor de uitvoering van de logistieke taken. Verschillende bevraagde actoren werkten reeds met maatwerkbedrijven, werkkrachten aangeworven via een arbeidsovereenkomst tussen school en OCMW (artikel 60) of wijkwerkers. Om sociale tewerkstelling duurzaam te organiseren, is het belangrijk dat deze werknemers idealiter voor langere tijd op de school tewerkgesteld kunnen worden. Gezien het specifieke profiel van deze werknemers, is het verwerven van expertise en het krijgen van ondersteuning om hen te begeleiden noodzakelijk.
- Smart menu planning
 - Schoolmaaltijden hebben een bepaalde kostprijs. Veel initiatiefnemers zijn afhankelijk van de prijs van de cateraars. Door smart menu planning door te voeren (bijvoorbeeld meer vegetarisch, vermijden van voedselverspilling) kunnen de prijzen van schoolmaaltijden gedrukt worden.
- Groepsaankopen en raamcontracten
 - Raamcontracten en groepsaankopen vanuit een lokaal bestuur kunnen voor scholen een voordelige manier zijn om de kosten te drukken. Er moet onderzocht worden hoe lokale besturen deze ondersteuning kunnen aanbieden aan alle scholen op het grondgebied. Expertisedeling tussen lokale besturen en ondersteuning van externe organisaties kunnen nodig zijn.
- Middelen voorzien voor logistiek en/of infrastructuur
 - Veel scholen beschikken niet over voldoende materiaal of moeten investeringen doen in de keuken en/of refterruimte om te kunnen werken aan een voedingsaanbod. Stad Roeselare nam in het subsidiereglement 'Superfood voor jonge helden' op dat subsidies ook deels voor dergelijke zaken mogen worden gebruikt.
 - *"Een school kan ervoor kiezen om 10% van hun subsidies aan logistiek te besteden. De leerkrachten hadden bijvoorbeeld potten en pannen mee naar school om soep te maken. Dus ja, ze kunnen subsidies gebruiken om potten te kopen. Een andere school maakte met dat geld een groentenkraampje en een winkeltje samen met de leerlingen van het zesde jaar." (Superfood voor jonge helden)*

6.2. Financieringsmodellen

In de bevraging werden verschillende financieringsmodellen genoemd. En dikwijls verschilde dat model al naargelang de initiatiefnemer. Zo werden er verschillende projecten opgestart vanuit een lokaal bestuur. Die beschikten vaak over structurele middelen voor een bepaalde beleidsperiode. Vzw's werken vaker met giften, (aflopende) projectsubsidies of een solidariteitssysteem. Het gekozen financieringsmodel heeft overigens ook een invloed op de duurzaamheid van het project. Een **structureel financieringsmodel** werd als een belangrijke succesfactor van een project gezien. Interventies die betaald werden met tijdelijke projectmiddelen bleken onhoudbaar op lange termijn. Bovendien was de druk om bijkomende projectmiddelen te zoeken een stressfactor voor het onderwijspersoneel.

Hieronder worden de verschillende vermelde financieringsmodellen besproken.

6.2.1. Giften en solidariteitsprincipe

Binnen verschillende projecten werden op basis van een solidariteitssysteem giften aan ouders gevraagd: sommige ouders betalen iets meer voor het voedingsaanbod dan ouders met een maatschappelijk kwetsbare achtergrond. Of de school verzamelt zelf giften in de schoolomgeving (bv. bij omliggende horeca, handelszaken, ...).

Drempels:

- Geen structureel aanbod door onvoorspelbare financiën
 - Interventies die gefinancierd zijn op basis van giften verzamelen vaak onvoldoende middelen om een structureel voedingsaanbod op te zetten. Giften zijn immers onvoorspelbaar en worden beïnvloed door de economische situatie van dat moment. Hierdoor weten ze ook bij opstart niet altijd over welke middelen ze zullen beschikken, waardoor ze ervoor kiezen om een aanbod te voorzien gespreid in de maand.
- Het solidariteitsprincipe bleek makkelijker toepasbaar in buurten met minder inwoners in kansarmoede.

Opportunities:

- Giften verdelen op basis van rekensleutel
 - Bij Enchanté vzw worden voor het project Brooddoosnodig op basis van een solidariteitsmodel giften uit de buurt verzameld. Omdat dit in het nadeel is van buurten met meer kansarmoede, worden deze giften aangevuld met nationale giften die op ongelijke wijze verdeeld worden: scholen met het hoogst aantal indicatorleerlingen ontvangen meer dan scholen met een laag aantal indicatorleerlingen.
 - In tegenstelling tot projectsubsidies zijn giften niet gebonden aan een bepaalde beleidsperiode of politieke wil.

6.2.2. Projectsubsidies

Verschiedende projecten werden opgestart op basis van projectsubsidies, zoals bijvoorbeeld lokale subsidies of Vlaamse subsidies als 'Oog voor Lekkers'.

Drempels:

- Niet duurzaam in de tijd
 - Bevraagde actoren gaven aan dat projecten die gefinancierd werden met projectmiddelen vaak een onzeker toekomstperspectief hebben.
 - Scholen willen geen tijdelijk aanbod voorzien. Ouders en hun kinderen rekenen dan op een aanbod, dat nadien verdwijnt. Ze willen liever een duurzame oplossing aanbieden.
- Extra druk op scholen om projectmiddelen te zoeken
 - Wanneer een school voor een bepaald project of voedingsaanbod rekent op projectmiddelen, komt hier heel wat bij kijken.
 - Voor een projectaanvraag heeft een school of lokaal bestuur personeel, expertise en middelen nodig. Bovendien zorgt het voor extra administratie en worden er verantwoordingstukken gevraagd om aan te tonen wat er met de subsidies is gebeurd.

Opportunities:

- Projectmiddelen als stimulans
 - ‘Lekker(s) Op School’ subsidieert met een projectsubsidie van Stad Gent 8 kleuterscholen om verschillende formules uit te testen. Projectmiddelen worden dan gezien als een manier om iets uit te testen, maar niet om het duurzaam te installeren.

6.2.3. Structureel subsidiereglement

Sommige lokale besturen schrijven een subsidiereglement uit waarop scholen kunnen intekenen om een voedselaanbod te organiseren.

Drempels:

- Verplichtingen
 - Uit de bevraging bleek dat scholen een subsidiereglement met aanbevelingen van een lokaal bestuur nog te vaak als veeleisend omschrijven. Ze vinden dat er soms te weinig ruimte is voor eigen inbreng.

Opportunities:

- Lokale besturen kunnen hun subsidiereglement koppelen aan bepaalde voorwaarden. Op die manier ondersteunen ze scholen, maar verhogen ze ook mee de kwaliteit van het voedselaanbod op school.
 - Eén van de voorwaarden in het subsidiereglement ‘Superfood voor jonge helden’ is dat het voedselaanbod op school structureel moet zijn (= min. tweemaal per week een aanbod) en toegankelijk moet zijn voor alle kinderen op de school.
 - In het subsidiereglement van Smakelijke School staat dat de subsidies voor een gezond en vegetarisch voedingsaanbod moeten ingezet worden. Hoe scholen dat invullen, kiezen ze zelf.
- Meer zicht op de output

- Doordat scholen subsidies krijgen, wordt er een bepaalde terugkoppeling verwacht. Op deze manier hebben de lokale besturen meer zicht op hoe scholen deze middelen besteed hebben.
- Verankerd in het lokaal beleid
 - Het uitschrijven van een dergelijk subsidiereglement is een politieke beleidskeuze. Initiatiefnemers geven aan dat de interventie op deze manier vaak gekoppeld wordt aan andere beleidsdocumenten, zoals een armoedebeleidsplan of een lokale voedselstrategie.

7. Evaluatie en onderbouwing van projecten

Belangrijk is dat wordt geëvalueerd in welke mate acties op school goed worden uitgevoerd en werken. Wordt het aanbod van schoolmaaltijden gekozen? Ook door kinderen in een maatschappelijk kwetsbare situatie? Hoe worden de maaltijden beoordeeld? Hebben de maaltijden (in combinatie met educatieve strategieën) ook impact op het eetgedrag van kinderen? Welke andere effecten hebben de maaltijden?

In eerste instantie is het daarom belangrijk dat scholen kiezen voor acties waarvan de effectiviteit is aangetoond op basis van voorgaand onderzoek. Daarnaast is het belangrijk dat de school de eigen acties ook evalueert binnen de eigen schoolcontext. Om de impact van een project te kunnen beschrijven, dienen verschillende zaken geëvalueerd te worden. Een kader dat daarbij gebruikt kan worden, is RE-AIM, wat staat voor:

R each	bereik van de projecten
E fficacy	effectiviteit van de methodiek
A doption	de mate waarin organisaties aan de slag gaan met de methodiek
I mplementation	de mate waarin de methodiek wordt uitgerold zoals bedoeld
M aintainance	de mate waarin de methodiek een langetermijneffect oplevert

Op basis van dit kader wordt er een onderscheid gemaakt tussen procesevaluaties en effectevaluaties. Bij een **procesevaluatie** wordt de implementatie van de actie bevraagd. Met andere woorden: men evalueert de weg die is afgelegd om tot het eindresultaat te komen. Bij een **effectevaluatie** onderzoekt men de korte- en langetermijneffecten.

Bij de meerderheid van de bevraagde initiatieven die geëvalueerd werden, werd een procesevaluatie afgenomen. Enkele initiatiefnemers gaven aan te willen inzetten op een effectevaluatie, maar gaven aan dat dit moeilijk te organiseren was.

De meeste procesevaluaties werden bij het schoolpersoneel afgenomen. In dit geval werd de weg die afgelegd was om het project te implementeren op de school geëvalueerd. De meest bevraagde actoren binnen het schoolpersoneel waren directie, leerkrachten en zorgondersteuners.

Drempels:

- Matige onderbouwing van projecten
 - De vraag of het project gebaseerd was op vorig onderzoek werd in de meeste gevallen negatief beantwoord. Zo gaven enkele initiatiefnemers aan dat er **weinig wetenschappelijk onderbouwd onderzoek** op

Vlaams niveau voorhanden was. Daarom hadden sommigen zich gebaseerd op onderzoek uit het buitenland.

- Daarnaast waren er ook weinig Vlaamse praktijkvoorbeelden beschikbaar. Ook hier werd voornamelijk gekeken naar het buitenland. De beschikbare Vlaamse praktijkvoorbeelden werden vooral uitgerold in centrumsteden. Het was voor scholen van kleinere lokale besturen niet evident om deze toe te passen in een lokale context.
- Vaak gebruikte men andere werkwijzen om projecten te onderbouwen, zoals bijvoorbeeld het bevragen van een lokaal netwerk. Voor initiatiefnemers was het moeilijk om hier besluiten uit te trekken.
 - *“We hebben wel met een aantal politici gesproken of met een aantal schepenen en mensen die in bestuursraden zitten of ouderraden. Dus mensen die met de armoede in scholen in contact komen, want dat is bij ons niet het geval. Daar zijn de meningen mega verdeeld, dus we gaan gewoon ons buikgevoel volgen en ons best doen.” (NjaNja vzw)*
- Effectevaluatie is moeilijk
 - Voor de initiatiefnemers was het opzetten van een effectevaluatie moeilijk en tijdrovend. Er was veel twijfel over wat de beste methode was om informatie op te vragen.
 - Zo was men afhankelijk van de school als belangrijke partner in het opzetten van de evaluatie. Niet alle opgevraagde informatie bij scholen kwam terug tot bij de initiatiefnemer. Het verschil in datageletterdheid van de scholen werd aangehaald als mogelijke oorzaak. Nog niet elke school in Vlaanderen gebruikt bijvoorbeeld al digitale aanwezigheidslijsten. Dit was een belemmerende factor wanneer men via aanwezigheden het effect wou meten van een voedingsaanbod op de gezondheid van de leerlingen.
 - Daarnaast gaf men aan dat het opzetten van een effectevaluatie bij het voorzien van een schoolbreed voedingsaanbod moeilijk was, gezien er geen zicht is op welke leerling uiteindelijk gebruik maakt van het aanbod.
 - Daarnaast werd het als makkelijker gezien om de perceptie van gedrag te meten bij bv. leerkrachten en niet de daadwerkelijke aanwezigheid ervan bij de doelgroep. Een voorbeeld is dat men leerkrachten bevraagt om in te schatten of de concentratievaardigheden van de leerlingen verbeterd zijn.

Opportunities:

- **Ondersteuning door hoger onderwijsinstellingen in het uitvoeren van effectevaluaties**
 - Idealiter wordt er bij een interventie vaker een effectevaluatie uitgevoerd. De expertise van hoger onderwijsinstellingen kan scholen en/of lokale besturen hierin ondersteunen.
 - *“We wilden weten wat de impact op de maatschappij is van elke euro die we in een kind investeren. Dat onderzoek is gebeurd door de Vlerick school. Wat bleek? Dat elke euro die wij aan een kind besteden, vijf tot negen keer terugkomt naar de maatschappij. Als je weet dat Kinderarmoedestichting*

Pelicano gemiddeld 40.000 euro investeert per Pelicano-kind, genereert dit een enorme maatschappelijke meerwaarde.” (Stichting Pelicano)

8. Verankering van projecten in een breder (school) beleid

De vraag werd gesteld op welke manier het project geïntegreerd was in een breder (lokaal) beleid. Door het onderzoek naar afspraken en regels te koppelen aan een voedingsaanbod op school, werd niet alleen de duurzaamheid van een project in kaart gebracht, maar kregen we ook een beeld van welke interventies inzetten op het bepleiten en versterken van leerlingen en ouders in een maatschappelijk kwetsbare positie.

Bij de respondenten onderscheiden we verschillende niveaus waar het project kan ingebed worden in het beleid: schoolniveau, lokaal niveau en Vlaams niveau.

Zo haalden verschillende respondenten het belang van een algemeen beleid rond kansarmoede binnen de school aan om tot duurzame zorg en ondersteuning te komen. Maar ook het belang van afspraken en regels (zie hoofdstuk 5.3) via de implementatie van een gezondheidsbeleid wordt onderschreven door verschillende actoren.

Maar ook een lokaal bestuur kan de interventies rond schoolmaaltijden opnemen in het bestuursakkoord. In het stappenplan ‘Gezonde gemeente’ komt de verankering van afspraken over het gezondheidsbeleid in het gemeentebestuur aan bod als laatste cruciale stap om aan een gezondheidsbeleid binnen de gemeente te werken. Zo kunnen regels en afspraken over de samenwerking tussen lokale besturen en scholen rond toegankelijke schoolmaaltijden in het gemeentebestuur worden opgenomen.

Daarnaast onderscheiden we bij de bevraagde interventies 2 beleidsdomeinen die meestal betrokken zijn bij toegankelijke schoolmaaltijden: **gezondheidsbeleid en armoedebeleid**. Deze beleidsthema’s kunnen echter niet los van elkaar gezien worden.

“Uiteraard is een schoolmaaltijd voorzien geen oplossing voor een armoedeproblematiek. Maar we hebben de ambitie om via het onderwijs gelijke kansen aan kinderen te bieden om ze zo een succesvolle start te geven. Als je kinderen gelijke kansen wil geven, moeten de randvoorwaarden vervuld zijn om ze volwaardig aan het onderwijs te laten deelnemen. Dan gaat het dus ook over zonder honger op de schoolbanken zitten, zodat ze zich kunnen concentreren. Onderzoek bevestigt dat die leerprestaties beter gaan zijn. Ook vanuit onze educatieve ambities met onderwijs is het gewoon logisch dat je aandacht besteedt aan voeding als een heel belangrijke randvoorwaarde. Voor mij is onderwijs op die manier wel een puzzelstukje in de armoedebestrijding.” (Let Us)

Drempels:

- Versnipperd beleidsthema
 - Externe organisaties die in samenwerking met een lokaal bestuur een project rond toegankelijke schoolmaaltijden willen opstarten, weten niet naar welke dienst binnen een lokaal bestuur ze zich moeten richten. Er is geen duidelijk aanspreekpunt voor de opstart van projecten gericht op voeding. De toegankelijkheid van schoolmaaltijden raakt immers aan

verschillende beleidsdomeinen: gezondheid, welzijn, onderwijs, aanbestedingen, lokale economie, ...

Opportunities:

- Armoedebeleid op school
 - Uit de bevragingen kwamen verschillende zaken aan bod die horen bij een gelijkekansenbeleid op school en idealiter mee in rekening worden genomen: armoedesensitief werken, preventie (kostenbeheersing) en dienstverlening. Idealiter zet een armoedebeleid in op verschillende elementen.
 - Zo was het subsidiereglement 'Superfood voor jonge helden' gekoppeld aan de ondertekening van een charter waarin scholen zich engageren voor het voeren van een ruimer armoedebeleid.
 - Charter Wonderwel: Wonderwel is een geheel van initiatieven, overleg en acties ter bevordering van gelijke kansen in en door het Roeselaarse basisonderwijs. De Roeselaarse schoolbesturen en partners die het charter ondertekenen, engageren zich voor:
 - sensibilisering: de school werkt aan een positieve beeldvorming over gezinnen in een kwetsbare situatie en kansarmoede;
 - preventie: de school voert een kostenbewust gelijkekansenbeleid;
 - kostenbeheersing;
 - De kost voor de schoolmaaltijden is maar een deel van de totale schoolrekening. Zo zijn er bijvoorbeeld ook scholen die het middagtoezicht aanrekenen. In het Brussels hoofdstedelijk gewest krijgen scholen via de VGC ondersteuning op vlak van kostenbeheersing via vzw Krijt. Deze ondersteuning is gekoppeld aan een subsidie die de school bijvoorbeeld kan inzetten voor het aanbieden van een maaltijd aan kinderen in een maatschappelijk kwetsbare situatie.
 - dienst en hulpverlening: de school volgt onbetaalde schoolrekeningen menswaardig en consequent op en werkt samen met externe dienst- en hulpverlening.
- Een lokale voedselstrategie
 - 2 van de bevraagde projecten waren gekoppeld aan de lokale voedselstrategie (Gent en Antwerpen). Bij het opstellen van een lokale voedselstrategie zien we enkele opportuniteiten voor een aanbod op scholen:
 - Focus op mensen in een maatschappelijk kwetsbare situatie
 - In de Gentse voedselstrategie 'Gent en Garde' werd 'Iedereen eet gezond' als strategische doelstelling opgenomen. Een lekker en gezond aanbod op school wordt daarnaast ook expliciet vermeld.
 - Participatie van scholen

- Een lokale voedselstrategie wordt meestal opgesteld met input van de lokale actoren en afgestemd op de lokale context. Scholen kunnen van in het begin van dit proces mee opgenomen worden.
 - Aankopen op basis van de voedselstrategie
 - De aanwezigheid van een lokale voedselstrategie maakt het voor scholen makkelijker om bijvoorbeeld voor aankopen terug te vallen op richtlijnen gebaseerd op de lokale voedselstrategie.
- Een lokale voedselraad als aanspreekpunt
 - Stad Gent verenigt alle actoren betrokken bij voeding in een lokale werkgroep: 'Gent en Garde'. De voedselraad beschikt over een budget om projecten te ondersteunen. Op die manier is de voedselraad een duidelijk aanspreekpunt voor initiatiefnemers.
- Flankerend onderwijsbeleid uitbreiden
 - Lokale besturen zijn verplicht sociale voordelen aan alle scholen op hun grondgebied toe te kennen. Binnen het decreet 'flankerend onderwijsbeleid' worden deze sociale voordelen benoemd. Het aanbieden of het subsidiëren van schoolmaaltijden hoort hier niet bij, in tegenstelling tot bijvoorbeeld het subsidiëren of organiseren van middagtoezicht. Maar het decreet 'flankerend onderwijsbeleid' maakt die andere voordelen wel mogelijk. Lokale besturen kunnen dus andere voordelen aanbieden aan scholen van andere schoolbesturen, als dat voordeel ook aangeboden wordt in de gemeentelijke/stedelijke scholen.
 - *"Het zou handig zijn als er vanuit het flankerend onderwijsbeleid een actie gemaakt wordt, die dan mee wordt opgenomen in het meerjarenplan van de gemeente."* (Klankbordgroep Logo Zenneland)

Aanbevelingen

De resultaten van deze interventie-analyse resulteerden in volgende aanbevelingen:

Zet Vlaams verder in op effectieve communicatiestrategieën om draagvlak te creëren voor het organiseren en verankeren van acties rond schoolmaaltijden

Als aanleiding voor acties en/of strategieën rond schoolmaaltijden werden verschillende factoren vermeld. Een belangrijke aanleiding voor de opzet van projecten was de berichtgeving over nutritioneel lege brooddozen in de media. Tot nu toe waren er echter geen wetenschappelijk onderbouwde cijfers beschikbaar om de nodige acties hierrond te bepalen en te staven.

- ➔ *Om meer draagkracht te creëren bij (lokale) beleidsmakers voor het ontwikkelen en verankeren van duurzame strategieën rond schoolmaaltijden in het beleid was er een duidelijke vraag naar **wetenschappelijk onderbouwde cijfers en aanbevelingen**. Dit onderzoek en de monitoring van brooddozen biedt hier een antwoord op, maar **wordt idealiter uitgebreid, bv. naar het secundair onderwijs, en herhaald om in de toekomst acties bij te sturen waar nodig**.*
- ➔ *De resultaten en aanbevelingen uit deze onderzoeken moeten verspreid worden aan de hand van een communicatiestrategie die alle betrokken actoren in Vlaanderen bereikt.*
- ➔ *Een communicatiestrategie kan ook ingezet worden om lokaal meer draagvlak te creëren voor een beleid rond schoolmaaltijden. Getuigenissen uit het kwalitatief onderzoek naar de beleving van de toegankelijkheid van ouders in maatschappelijke kwetsbaarheid⁴ kunnen hiervoor ingezet worden.*

Definieer de rol die scholen, lokale besturen en cateraars kunnen opnemen

Verschillende actoren nemen een belangrijke rol op bij het initiëren van acties en interventies rond een voedingsaanbod op school. Als **belangrijkste initiatiefnemers/actoren en intermediairs** werden voornamelijk **lokale besturen, scholen en cateraars** vermeld. Samenwerking tussen deze actoren is cruciaal volgens de bevraagde initiatiefnemers. Andere mogelijke betrokken actoren zijn welzijnsorganisaties, lokale handelaars, Logo's, burgerorganisaties, hoger onderwijsinstellingen, ... Deze actoren rapporteren de nood om de rollen duidelijk te omschrijven en te verdelen.

- ➔ *Idealiter is er in een beleid rond schoolmaaltijden voor elk van deze actoren een duidelijke en op elkaar afgestemde rol. Voorzie een helder overzicht van de verschillende acties rond toegankelijke schoolmaaltijden met een rol voor de verschillende actoren uit de verschillende beleidsdomeinen, bijvoorbeeld uitgewerkt in de vorm van een gezondheidsmatrix rond toegankelijke schoolmaaltijden (volgens het principe van 'Health for All Policies')*
- ➔ *Faciliteer communicatie tussen de verschillende betrokken actoren, bijvoorbeeld door middel van een structureel lokaal overleg. Breng bijvoorbeeld verschillende actoren samen rond beleidsuitdagingen om zo tot gedragen en structurele oplossingen te komen.*

Nood aan onderbouwing van interventies

⁴ Dit onderzoeksluik is één deel van een breder onderzoek naar toegankelijke schoolmaaltijden in Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. In kader van dit onderzoek wordt ook een deelrapport gepubliceerd met de de ervaringen van ouders met de toegankelijkheid van schoolmaaltijden.

De meeste interventies waren niet onderbouwd op basis van wetenschappelijke inzichten. Bij de meeste bestaande projecten worden enkel procesevaluaties uitgevoerd en geen effectevaluaties omwille van de complexiteit.

Het is belangrijk dat voorgestelde interventies en acties rond het voedingsaanbod op school verder worden geëvalueerd op effectiviteit. Dit kan aan de hand van het RE-AIM kader.

- ➔ *Stimuleer en faciliteer effectevaluaties. Hoger onderwijsinstellingen kunnen hier een rol in spelen. Het implementeren van een universeel toepasbare methodologie voor effectevaluatie kan helpen bij het tegengaan van versnippering in evaluaties. Op deze manier kunnen de verschillende interventies worden vergeleken en kunnen er leerpunten worden geïdentificeerd.*
- ➔ *Start bij nieuwe interventies steeds een nulmeting op, zodat effectevaluatie kan opgestart worden.*

Ondersteun scholen financieel om acties rond aanbod van schoolmaaltijden te nemen (specifiek bij scholen met hoog aantal kwetsbare leerlingen)

Gratis schoolmaaltijden voor iedereen (schoolbreed aanbod) was een unanieme vraag bij de initiatiefnemers. Financiële ondersteuning werd hier als noodzakelijk gezien, omwille van het tekort aan structurele financiële middelen. Men erkende dat scholen met een hoger aantal leerlingen in een maatschappelijk kwetsbare situatie in eerste instantie meer nood hebben aan duurzame en laagdrempelige financiële ondersteuning.

- ➔ *Een aanbeveling is dan ook om scholen met een hoog aandeel kwetsbare leerlingen subsidies toe te kennen om een betaalbaar of gratis aanbod van schoolmaaltijden te voorzien. Daarbij dient duidelijk vastgelegd te worden vanaf welk percentage kwetsbare leerlingen een school recht heeft op deze middelen.*
- ➔ *In scholen die buiten deze categorie vallen, kan wel gewerkt worden met alternatieve financieringsmodellen (solidariteitssysteem, getrapt prijzensysteem), zodat er ook in deze scholen ondersteuning is voor leerlingen die leven in voedselonzeekerheid. Kosten kunnen ook gedrukt worden door in eerste instantie ondersteuningsmiddelen efficiënt in te zetten (bv. kosten voor een gezonde maaltijd beperken door in te zetten op vegetarische maaltijden, voedselverspilling tegengaan, aanbestedingen en/of raamcontracten vanuit lokale besturen, ...)*

Nood aan systemen om op een niet-stigmatiserende manier een voedingsaanbod op school te voorzien voor maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren

Verschillende interventies waren selectief gericht naar leerlingen in een maatschappelijk kwetsbare situatie. Een schoolbreed aanbod is vaak niet mogelijk omwille van beperkte financiële middelen. De detectie van leerlingen die omwille van maatschappelijke kwetsbaarheid een voedingsaanbod zouden moeten krijgen en het selectief aanbieden wordt als moeilijk en mogelijks stigmatiserend ervaren.

- ➔ *Idealiter wordt gewerkt met interventies die gericht zijn naar de hele schoolpopulatie (**schoolbreed aanbod**), gezien ouders en kinderen dan niet hun maatschappelijk kwetsbare situatie kenbaar moeten maken en er geen kinderen uit de boot kunnen vallen. Bijkomend voordeel hier is dat er bij een voedingsaanbod voor de hele school mogelijks ook positieve neveneffecten zijn voor de hele schoolpopulatie.*

- ➔ Wanneer een schoolbreed aanbod niet mogelijk is, worden er best systemen gezocht waar zo weinig mogelijk bewijslast gevraagd wordt aan ouders. Het **stelsel van automatische rechtentoekeuring** kan hier ingezet worden, aangevuld met een mandaat voor leerkrachten om zelf noden bij leerlingen te detecteren, gezien sommige leerlingen in een maatschappelijk kwetsbare situatie omwille van diverse redenen geen rechten hebben.
- ➔ Bij het selectief aanbieden van maaltijden voor maatschappelijk kwetsbare leerlingen, is het nodig dat scholen dit stigmavrij laten verlopen, bijvoorbeeld door de zichtbaarheid van deze actie te verkleinen of een open aanbod beschikbaar te stellen (maar niet actief aan te bieden aan alle leerlingen).

Voorzie naast financiële ook inhoudelijke ondersteuning voor de ontwikkeling van een voedingsbeleid

Initiatiefnemers gaven aan dat enkel het voorzien van een aanbod van voeding op scholen mogelijks een grote impact kan missen. Een mix van strategieën is nodig. Het **belang van inhoudelijke ondersteuning op verschillende niveaus**, zowel op maat van het lokaal bestuur als van de school, en rekening houdend met de draagkracht, werd algemeen vermeld.

- ➔ Een aanbeveling is dan ook om in **eerste instantie te investeren in de uitwerking van de nodige ondersteuningsmiddelen** voor alle lokale besturen en scholen om een aanbod van schoolmaaltijden als onderdeel van een voedingsbeleid op school te organiseren. Deze ondersteuning zou in een eerste fase gericht kunnen zijn naar het basisonderwijs, gezien de nood aan extra pilootprojecten in het secundair onderwijs (zie volgende aanbeveling). Aanbevolen vormen van ondersteuning zijn:
 - Procesbegeleiding (eventueel bij opstart) door een schoolondersteuner of gezondheidscoördinator die projecten initieert, opvolgt en bijstuurt, is een belangrijke piste. Begeleid scholen in het stapsgewijs opzetten van een voedingsaanbod en -beleid, volgens het stappenplan Gezonde School.
 - Expertisedeling: het aanreiken van een overzicht met mogelijke acties met bijhorende aandachtspunten (bv. dit rapport kan als basis dienen), het voorzien van handleidingen bij specifieke acties, opleidingen door expertisecentra, verdere bekendmaking van reeds bestaande materialen (Gezonde School, De Proefkampioen, schoolmaaltijdengids, ...)
 - Organisatie van lerende netwerken: klankbordgroepen werden aanzien als positieve en inspirerende aangelegenheden om informatie, ervaringen en goede en haalbare voorbeelden blijvend uit te wisselen. De nood aan voortzetting van soortgelijke netwerkmomenten per regio werd geuit. Dergelijke klankbordgroepen kunnen volgens een gelijkaardige opzet georganiseerd worden door Vlaamse Logo's met inhoudelijke ondersteuning van het Vlaams Instituut Gezond Leven vzw.
 - Help lokale besturen bij het ondersteunen van scholen, bijvoorbeeld bij het opstellen van subsidiereglementen voor scholen die via de methodiek Gezonde School inzetten op een integrale interventie rond het aanbieden van gezonde en duurzame schoolmaaltijden.
 - Ondersteun scholen door in te zetten op draagvlak bij schoolpersoneel. Voorzie structuren voor participatie van het schoolteam, bijvoorbeeld door de organisatie van een werkgroep.

Nood aan onderzoek en interventies rond het voedingsaanbod gericht naar secundaire scholen

De bevroegde projecten waren voornamelijk gericht naar **leerlingen uit het basisonderwijs**, meestal omwille van beperkte financiële middelen. Om soortgelijke acties te organiseren in het secundair onderwijs is een andere werkwijze nodig. Initiatiefnemers die zich willen richten naar leerlingen in het secundair onderwijs, zoeken een effectieve manier om daar een interventie op te starten met specifieke focus op de schoolomgeving, participatie en educatie. Ook de monitoring van de Universiteit Gent naar de inhoud van brooddozen werd momenteel enkel uitgevoerd binnen het lager onderwijs.

- ➔ *Schoolprojecten gericht naar jongeren dienen gebaseerd te zijn op onderzoek binnen de setting secundair onderwijs. Een aanvullend onderzoek met aangepaste onderzoeksopzet om in kaart te brengen wat jongeren uit het secundair onderwijs eten tijdens de schooltijd is wenselijk. Daarbij dient de focus te liggen op wat jongeren meebrengen en eten binnen de schoolmuren, maar ook op wat ze kopen en eten in de omgeving buiten de school en welke factoren hier een belangrijke invloed hebben. Studies als de Preventiepeiling (aanbod binnen de school), de voedselconsumptiepeiling en de studie van Sciensano over de voedselomgeving rond de school zijn daarbij het uitgangspunt.*
- ➔ *Op basis van dergelijk onderzoek kunnen **acties rond het voedingsaanbod in secundaire scholen getest en geëvalueerd** worden aan de hand van **pilootinterventies**. Daarbij kan verder gewerkt worden met **het Snack & Chill-project** dat inzet op een toegankelijk tussendoortjesaanbod voor jongeren op school, met bijzonder oog voor leerlingparticipatie. Er kan onderzocht worden in welke mate Snack & Chill bijvoorbeeld toegepast en getest kan worden in het kader van andere maaltijdmomenten (broodjes of warme maaltijden bij de lunch, ontbijt, soep, ...) en/of in de omgeving rond de school (bv. gezonde bar of mobiel verkooppunt door leerlingen aan de schoolpoort).*

Veranker acties rond toegankelijk voedingsaanbod in het beleid

Ook de verankering in het beleid werd als succesfactor beschouwd. Dit kan zowel op schoolniveau als op Vlaams niveau. Het verankeren van acties in het beleid op verschillende niveaus heeft als voordeel dat er meer continuïteit is.

Neem het voedingsaanbod op schoolniveau op als actie in het gezondheidsbeleid, idealiter in combinatie met een verwijzing naar het armoede- en duurzaamheidsbeleid van de school.

- ➔ *Om de toegankelijkheid van schoolmaaltijden te vergroten, is het voor scholen aangewezen om parallel met een voedingsaanbod een armoedebeleid te ontwikkelen dat rekening houdt met verschillende thema's: sensibiliseren over armoede, armoedesensitief handelen, kostenbeheersing schoolkosten, ... Betrek bij de uitwerking van een armoedebeleid best ouders, ervaringsdeskundigen of armoede-organisaties met expertise binnen dit domein.*
- ➔ *Om interventies rond toegankelijke schoolmaaltijden te verduurzamen, is het belangrijk dat ze deel uitmaken van het meerjarenplan van het lokaal bestuur. Daarnaast blijft het nodig om te exploreren op welke manier een lokaal bestuur een mandaat kan krijgen en schoolmaaltijden kan opnemen in een netoverschrijdend beleid om zo alle scholen binnen de regio te bereiken. Dit kan via het flankerend onderwijsbeleid.*

- *Idealiter wordt er binnen een lokaal bestuur gewerkt met een lokale voedselstrategie, waarin schoolmaaltijden zijn opgenomen als actie en strategie van het lokale voedselbeleidsplan.*
- *Op Vlaams niveau kan de nodige ondersteuning en het toegankelijk maken van gezonde en milieuverantwoorde schoolmaaltijden (bv. voor scholen met een hoog aandeel kwetsbare leerlingen) verder uitgewerkt worden binnen de Vlaamse voedselstrategie, om op die manier ondersteuning te bieden vanuit de verschillende beleidsdomeinen.*

Bijlage 1: template interventie-analyse

Basisgegevens project

Wat is de naam van het project?

Wie is de initiatiefnemer van het project?

Beschrijf de status van het project. (in opstart, lopend, afgerond met vervolgplannen, afgerond zonder vervolgplannen)

Kan je de doelgroepen van het project identificeren en beschrijven?

Beschrijving opstart project

Wanneer is/was de opstart van het project?

Kan je de aanleiding voor de opstart van het project beschrijven?

Kan je beschrijven op welke manier de doelgroep betrokken was bij de opstart van het project?

Beschrijf op welke informatie jullie je hebben gebaseerd voor de opstart van het project (praktijkverhalen uit andere scholen, wetenschappelijke literatuur, ...).

Korte beschrijving project

Kan je het project kort beschrijven (doelstellingen/acties)?

Kan je de succesfactoren van het project identificeren en beschrijven?

Kan je de knelpunten van het project identificeren en beschrijven?

Beschrijf op welke manier het project focust op gezonde voeding voor kinderen en jongeren in een maatschappelijk kwetsbare situatie.

Beschrijf op welke manier het project focust op milieuverantwoorde voeding voor kinderen en jongeren in een maatschappelijk kwetsbare situatie.

Beschrijf op welke manier het project focust op gezonde, duurzame voeding bij kinderen en jongeren in een maatschappelijk kwetsbare situatie.

Beschrijf op welke manier de doelgroep betrokken is bij de uitvoering van het project.

Evaluatie project

Hoeveel deelnemers (scholen/leerlingen) bereikte het project? Hoeveel kwetsbare deelnemers bereikte het project?

Werd het project geëvalueerd? Zo ja, welke methoden werden gebruikt?

Kan je de kosten van het project identificeren en beschrijven?

Kan je de personeelsinzet (vrijwilligersinzet) voor dit project beschrijven?

Kan je de impact van het project beschrijven?

Past jullie project binnen een bredere strategie of beleid? Kan je dat toelichten?

Wat is voor jou de ideale strategie of project om uit te rollen in Vlaanderen, op basis van de ervaring die je hebt opgedaan met dit project?

Welke organisaties zijn nog interessant om in ons onderzoek te bevragen?